

ISSN 2765-1673(Online)

Vol. 2 | 2021

우크라이나학연구

Korean Journal of Ukrainian Studies

HANKUK UNIVERSITY
OF FOREIGN STUDIES

Korean Journal of Ukrainian Studies

우크라이나학연구

Vol. 2 | 2021

Korean Journal of Ukrainian Studies (KJUS) is published by the Department of Ukrainian Studies, a member of the Hankuk University of Foreign Studies. KJUS is published annually in December each year. This journal is indexed and abstracted in Korean Citation Index (KCI).

KJUS seeks theoretical or empirical research discussions about Ukraine and neighboring nations with an interdisciplinary approach in the area of arts, culture, folklore, anthropology, literature, linguistics, history, economy, politics, international relations and society. The editors also invite submissions from researchers in all fields of humanities and social science.

KJUS aims to promote the development of Ukrainian Studies in Korea and exchange various ideas, perspectives and research methods among researchers who are devoted to Ukrainian Studies around the world. KJUS publishes rigorous theoretical and empirical research papers, review articles, and book reviews.

KJUS is published once a year (December 30) in online version by the Department of Ukrainian Studies, Hankuk University of Foreign Studies, Korea. For details regarding manuscript submission, please refer to "Submission Guidelines" page or contact the editor at ukraine@hufs.ac.kr

Editorial Board

Editor-in-Chief

Iryna Zbyr. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Folklore, Ukrainian as a Foreign Languages

Sogu Hong. Hankuk University of Foreign Studies, Korea | Folklore, Immigrant Culture, Multiculturalism

Board Members

Viktor Pylypenko. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine | Ethnology

Olena Hinda. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Folklore, Immigrant Culture

Danuta Mazuryk. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Linguistics

Halyna Ivanskiv. The Ethnology Institute National Academy of Science, Ukraine | Arts

Kateryna Tanchyn. Hankuk University of Foreign Studies, Korea | Ukrainian Language and Literature

Yustyna Zanko. University Paris-Est Creteil, France | Economics, International Relations

Sang Won Kim. Kookmin University, Seoul, Korea | Economics

Sung Wan Kim. Gyemyung University, Daegu, Korea | Linguistics

Vasyl Ivashkiv. Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine | Literature, Folklore

Olena Shchegel. Hankuk University of Foreign Studies, Korea | Korean Literature, Ukrainian Studies

ISSN 2765-1673
(Online)

우크라이나학 연구

Korean Journal of Ukrainian Studies

Vol. 2, 2021

HANKUK UNIVERSITY
OF FOREIGN STUDIES

Korean Journal of Ukrainian Studies

Vol. 2, 2021

Contents

Articles

The Oldest Authentic Writing Artifact from L'viv

Volodymyr Petehyrych & Oleksandra Antoniv / 1

Biological Terminology as a Source of Enrichment of Phraseology in the
Ukrainian Language

Mariia Kukharchyshyn / 15

Linguistic Portrait of Ukrainians in the 16-18th Century:
2 Cord Centrism and Its Verbalization

Hanna Dydyk-Meush / 27

Regional Features of Folklore Prayers from Western Ukraine in the Six-
Volume Edition of Ivan Franko's Folk Paremias

Ihor Hunchyk & Tatiana Shram / 43

Three-Component Nominations in the Ukrainian Terminosystem of Natural-
Museum Affairs

Ivanna Fetsko / 55

Integrated Learning: Teaching Ukrainian Literature and Ukrainian as a
Foreign Language - Why, What for, and How

Kateryna Tanchyn / 69

Department of Ukrainian Studies at the Hankuk University of Foreign
Studies: Achievements and Prospects

Iryna Zbyr / 89

Book Review

Priashiv Look at Contemporary Ukrainian Literature

Taras Shmiher / 101

КОРЕЙСЬКИЙ ЖУРНАЛ УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Том 2, 2021

ЗМІСТ

Статті

НАЙДАВНІША АВТЕНТИЧНА ПАМ'ЯТКА ПИСЬМА ЗІ ЛЬВОВА

Володимир Петегирич & Олександра Антонів / 1

БІОЛОГІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ
ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марія Кухарчишин / 15

МОВНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ XVI–XVIII століть.
2 КОРДОЦЕНТРИЗМ І ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ

Ганна Дидик-Меуш / 27

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОЛЬКЛОРНИХ МОЛИТОВ ІЗ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ШЕСТИТОМНОМУ ВИДАННІ НАРОДНИХ
ПАРЕМІЙ ІВАНА ФРАНКАЇ

Ігор Гунчик & Тетяна Шрам / 43

ТРИКОМПОНЕНТНІ НОМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ
ТЕРМІНОСИСТЕМІ ПРИРОДНИЧО-МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

Іванна Фецько / 55

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ: ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ – ЧОМУ,
НАВІЩО ТА ЯК

Катерина Танчин / 69

ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНОЗНАВСТВА В КОРЕЙСЬКОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ХАНГУК: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ

Ірина Збір / 89

Рецензія

ПРЯШІВСЬКИЙ ПОГЛЯД НА СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ
ПИСЬМЕНСТВО

Тарас Шмігер / 101

The Oldest Authentic Writing Artifact from L'viv

Volodymyr Petehyrych

Researcher, Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

v.petehyrych@gmail.com

Oleksandra Antoniv

Senior Lecturer, Department of Ukrainian Applied Linguistics,

Ivan Franko National University of L'viv

lesya.antoniv@gmail.com

Abstract

The article is devoted to an interesting archeological discovery made in L'viv. It is a writing tool made of bronze. It has the form of a rod pointed on one side, which ended in a flat blade with a cross-shaped slot at the other end. The tradition of using such tools for teaching literacy and short writing dates back to ancient times. They were called “stylus” in Latin and “stylos” in Greek, while in Kyivan Rus such tools were called “pysalo” (“a writing tool”). The sharp end of the tool was used to scratch inscriptions on a waxed board, birch bark, clay, plaster or even a lead plate. The written word was corrected or completely smoothed out with a spatula. Mapping of writing instruments of this type (10 finds) shows their obvious concentration in the modern territory of western Ukraine and partly in neighboring Belarus and Poland, which were a part of the Halychyna and Volyn Principality in the twelfth and thirteenth centuries.

These writing tools were also used for writing on birch bark (so-called birch-bark manuscripts). Three manuscripts of this type, one of which has been preserved in full and which deals with the repayment of the debt, were found near L'viv, in ancient Zvenyhorod. The writing tool found in L'viv also suggests the existence of a literacy school in the city, the main task of which was to teach children to read and write. In the oldest city of L'viv region,

namely Belz, known since 1030, the traces of such school were found. They are reported by written sources, which also contain data on the spread of literacy and writing among the elite of the time. However, written sources do not have any information about the literacy of ordinary city residents. Archaeologists in many cities of the Halychyna and Volyn Principality found writing instruments and objects with Cyrillic inscriptions. These findings, among which the most important are the above-mentioned writing tools, show that such a cultural phenomenon was characteristic not only of the elite part of society, but also of many members of the “silent majority” of the urban population.

Keywords: L’viv, “pysalo” (“a writing tool”), the twelfth and thirteenth centuries, birch-bark manuscripts, elite, “silent majority”.

НАЙДАВНІША АВТЕНТИЧНА ПАМ'ЯТКА ПИСЬМА ЗІ ЛЬВОВА

Володимир Петегирич

науковий співробітник, Інститут українознавства

імені Івана Крип'якевича НАН України

email: v.petehyrych@gmail.com

Олександра Антонів

старший викладач, кафедра українського прикладного мовознавства,

Львівський національний університет імені Івана Франка

email: lesya.antoniv@gmail.com

Анотація

Стаття присвячена цікавій археологічній знахідці, знайденій у Львові. Це інструмент для письма, виготовлений із бронзи. Він має вигляд загостреного з одного боку стержня, який завершувався плоскою лопаточкою з хрестоподібним прорізом на другому кінці. Традиція використання таких виробів для навчання грамоти та коротких записів тягнеться ще з античних часів. Їх називали латинською “stylus”, грецькою “stylos”, у Київській Русі такі знаряддя називали “писало”. Гострим кінцем знарядь продряпували написи на покритій воском дощечці, березовій корі (бересті), глині, штукатурці чи навіть свинцевій табличці. Лопаточкою виправляли або зовсім загладжували написане. Картографування інструментів для письма цього типу (10 знахідок) показує їх виразну концентрацію на сучасній території західної України і частково сусідньої Білорусі і Польщі, яку займало у XII–XIII ст. Галицько-Волинське князівство.

Писала також використовували для записів на бересті (т. зв. берестяні грамоти). Три такі грамоти, серед яких одна збереглася повністю і в якій йдеться про повернення боргу, віднайдено неподалік Львова, у давньому Звенигороді. Львівське писало наштовхує також на припущення про

існування у місті школи грамоти, основним завданням якої було навчити дітей читати і писати. У найдавнішому місті Львівщини – княжому Белзі, відомому з 1030 р., виявлено сліди діяльності такої школи. Про них повідомляють писемні джерела, в яких також є дані про поширення грамотності і писемності серед тогочасної еліти. Однак про грамотність пересічних мешканців міст писемні джерела мовчать. Археологи в багатьох містах Галицько-Волинського князівства знайшли знаряддя для письма й предмети з кириличними написами. Ці знахідки, серед яких найвагомішу частку становлять писала, свідчать, що таке культурне явище було властиве не тільки елітарній частині суспільства, а й багатьом представникам “мовчазної більшості” міського населення.

Ключові слова: Львів, писало, XII–XIII ст., берестяні грамоти, еліта, “мовчазна більшість”.

Львів – одне з найдавніших міст України і Центрально-Східної Європи, уперше згадується в літописі 1256 р. уже як населений пункт. Коли нема документального підтвердження дати його заснування, вік Львова визначають саме за цією датою першої згадки. Водночас корені міста сягають значно давніших часів, які встановлюють не від писемної згадки, а на підставі археологічних свідчень про час безперервного існування поселення. Таке поселення археологи виявили 1992 р. у самому центрі сучасного Львова, на правому березі ріки Полтви, яка тепер протікає під землею. Це поселення, датоване V–VI ст. н. е., започаткувало безперервне заселення території, на якій з часом виникло місто (Петегирич, 2006, с. 34–36).

Під час досліджень Львова другої половини XX – перших двох десятиліть XXI ст. археологи виявили на Замковій горі та в старій центральній частині міста рештки оборонних споруд і сліди дерев'яної забудови, представлені комплексами житлових, господарських та виробничих будівель, віднайшли великі колекції виробів із заліза, кольорових і благородних металів, глиняного посуду, предметів, виготовлених з каменю, кістки і дерева. Ці знахідки підтверджують високий рівень розвитку різноманітних ремесел, культури, побуту, торгівлі ранньосередньовічного Львова.

Серед усього різноманіття археологічних артефактів виявилася одна рідкісна знахідка, яку детально представимо і проаналізуємо в публікації. Цю знахідку віднайдено під час розкопок 1975 р. біля підніжжя Замкової гори по вул. Замковій 4, у саду теперішньої школи № 19. Дослідження на цій території проводила експедиція під керівництвом відомого українського археолога Олексія Ратича з Інституту суспільних наук (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). У розкопі площею 268 кв. м археологічних об'єктів не виявлено, а в культурному шарі траплялися окремі знахідки XII–XIII ст., серед яких предмет виготовлений із бронзи у вигляді загостреного з одного боку круглого у перерізі стержня, який завершувався плоскою лопаточкою на другому кінці (рис. 1).

Рисунок 1 Бронзове писало XII–XIII ст. зі Львова

Інформацію про результати розкопок у різних частинах Львова і, в тому числі, згадку про цю знахідку опубліковано в короткому інформаційному повідомленні (Багрий, Могитич, Ратич, Свешников, 1976, с. 298). З того часу кількість подібних виробів, знайдених в українських ранньосередньовічних містах та на сусідніх територіях, відчутно збільшилася, що дає змогу розглянути львівську знахідку в ширшому контексті.

Насамперед необхідно висвітлити питання про призначення таких знахідок. Встановлено, що такі предмети використовували як спеціальні інструменти для письма. Традиція їх використання для навчання грамоти та необхідних коротких записів тягнеться ще з античних часів. Такі інструменти називали латинською “stylus”, грецькою “stylos” – загострений кістяний або металевий стержень з наверхшам у формі лопаточки (Словарь античности, 1989). Їх виготовляли з кістки, заліза або бронзи і, мабуть, з дерева, але дерев’яні знахідки до нас не дійшли,

оскільки найшвидше піддаються знищенню. Гострим кінцем таких знарядь продряпували написи на покритій воском дощечці, березовій корі, глині, штукатурці чи навіть свинцевій табличці. Лопаточкою виправляли або зовсім загладжували написане на такій дощечці (її називали *цера*) і саме тому в класичній латині виник вислів “*saepe stilum verte*” (частіше повертай стилус), що означало частіше “поправляй”, “витирай” написане. У Київській Русі такі знаряддя називали “писало”, етимологія назви досить прозоро свідчить про функцію знаряддя письма. Тексти на таких *церах* завжди мали перехідне значення – це були короткотермінові квитанції і рахунки, чорнові записи, вправи школярів, інтимні листи та ін. (Добиаш-Рождественская, 1987, с. 24–25).

На усій території давньої Русі під час археологічних досліджень або випадково за приблизними підрахунками знайдено більше трьох сотень писал, які за формою лопаточки розділено на майже 20 типів (Медведев, 1960, с. 73–79; Овчинникова, 2000, с. 47–61). Львівське писало і кілька подібних до нього виділено в п'ятий тип, який датується XII–XIII ст. Знаряддя зі Львова вирізняється серед усіх найдосконалішою формою, доброю збереженістю та малопоширеним способом оформлення лопаточки. Писало із Львова має круглий у перерізі стержень, загострений до нижнього кінця, й плоску лопаточку, профіль якої нагадує келих з відігнутими назовні краями. Найбільший діаметр стержня становить 0,4 см. Загальна довжина писала 12 см, висота лопаточки 2,0 см, ширина 1,9 см. Центральну частину лопаточки займає наскрізний проріз у вигляді чотириконечного хреста з прямокутними раменами. Верхній край лопаточки виділений горизонтальною заглибленою лінією. Лопаточка відділена від стержня шістьма рельєфними валиками, які, крім суто декоративного, мали практичне призначення. Так було зручніше тримати пальцями писало, коли виникала потреба загладити віск на дерев'яній дощечці, поправити або стерти написане.

Уперше аналогічне до львівського писало знайдено ще в кінці XIX ст. на городищі над р. Дністер в с. Городниця на Івано-Франківщині. Воно зберігається у Віденському музеї природи та історії і без будь-яких коментарів було опубліковане ще на початку XX ст. (Przybysławski, 1906,

tabl. IV, 10). Це писало теж належить до п'ятого типу і виділяється серед інших хрестовидним прорізом на фігурній лопаточці. Під лопаточкою на стержні розміщені рельєфні округлі потовщення. Його розміри – довжина 10,2 см, висота лопаточки 1,7 см, найбільша ширина 2,1 см, хрестовидний отвір має розміри 0,7 x 0,7 см. Нам відомо про знахідки дуже подібних писал ще з восьми місцевостей. Крім Львова і Городниці, вони віднайдені у Звенигороді поблизу Львова (Ратич, 1957, табл. 12, 28), у Луцьку на Волині (Кучінко, 2006, с. 509, рис. 3, 1), у Галичі (Коваль, Миронюк, Білик, 2015, с. 97, 222) і Витичеві у Подніпров'ї (Медведев, 1960, с. 76). За межами сучасної України аналогічні інструменти для письма відомі з досліджень в Бресті й Волковиську на території Білорусі (Лысенко, 1985, с. 390, рис. 260; Зверуго, 1975, рис. 38, 13) і з Топорниці та Червена на сусідній території Польщі (Kłosińska, 2005, s. 235–240; Czerwień, 2012, s. 389, tabl. II. 6: 5). Головною ознакою, що об'єднує усі ці писала в один тип, є хрестоподібний виріз на їх лопаточках. Можливо, це свідчення їхньої належності духовним особам, оскільки відомо, що саме церкви й монастирі займалися підготовкою освічених людей. У цьому контексті вартий уваги факт знаходження бронзового писала, аналогічного львівському, у княжому Галичі, біля фундаментів Спаської церкви (Коваль, Миронюк, Білик, 2015, с. 97, 222). Наявність однотипних бронзових писал з хрестоподібним прорізом на лопатці у різних, часто досить віддалених, пунктах Галицько-Волинської землі та й поза її межами, присутність серед них виробів, відлитих в одній формі, вказують на жваві культурні й освітні контакти, що існували між міськими осередками.

Картографування знахідок інструментів для письма цього типу показує їх виразну концентрацію на сучасній території західної України і частково сусідньої Білорусі і Польщі, яку займало у XII–XIII ст. Галицько-Волинське князівство в межах Південно-Західної Русі. Фактично тільки писало з Витичева опинилося за межами основної території їх поширення. Майже всі згадані писала були знайдені в містах, про які маємо згадки у літописах, у культурних нашаруваннях XII–XIII ст. Дещо незвично виглядає локалізація тільки одного бронзового стилуса, випадково знайденого на території теперішньої

Польщі, поблизу Топорниці Замойського повіту (Kłosińska, 2005, s. 235–240). Знахідка вписується в територію поширення такого типу інструментів, однак враховуючи, що вона передана для наукового опрацювання колекціонером, виникають певні сумніви щодо точності її географічної прив'язки. До того ж це єдине писало, яке виявлено поза давніми міськими осередками. Цілком ймовірно, що цю знахідку треба пов'язувати з неподалік розташованими літописними містами Червен або Волинь. Що стосується Городниці, то вона хоч і не згадується в писемних джерелах, однак археологічні матеріали дають усі підстави вважати, що за княжої доби в Городниці існував доволі значний міський центр. Міську традицію передає й назва сучасного села, яке розкинулося біля підніжжя гори, на якій розташоване городище (див.: Петегирич, 2019, с. 126–153).

Як уже згадувалося, писала використовували не тільки для записів чи вправ з письма на покритій воском дощечці, але й на бересті, спеціально підготовленій березовій корі (так звані берестяні грамоти). Найбільше таких грамот знайдено під час досліджень Новгородa, де дерево добре зберігається в умовах сильно зволжених ґрунтів. На берестяних грамотах написи, виконані дорослими особами, стосувалися боргових зобов'язань, щоденних турбот, повідомлень про народження чи смерть, заповітів, господарських записів, найбільше було приватних листів, серед яких освідчення в коханні. Інколи з допомогою писал не тільки писали, але й малювали.

В Україні вперше, і поки-що єдиний раз, берестяні грамоти знайдено неподалік Львова, у стародавньому Звенигороді, – центрі однойменного князівства, що згадується у літописах, починаючи з 1086 р. (Свєшніков, 1990, с. 127–131; Німчук, 1992, с. 11–14) Тут під час розкопок 1988–1989 рр. на передмісті княжого міста виявлено три грамоти, одна з яких повністю збережена (рис. 2).

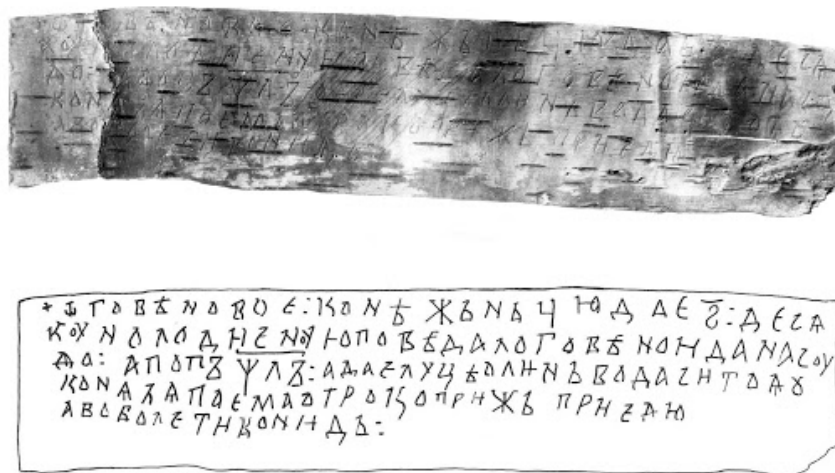

Рисунок 2. Берестяна грамота XII ст. зі Звенигорода

На ній писалом зроблено запис, у якому йдеться про повернення боргу. Текст грамоти за перекладом Василя Німчука звучить так: *Від Говінової до Ніженця. «Дай шістдесят кун лодійних (за користування човном, човнами) уєві (дядькові)», – повідав (казав) Говін(о), йдучи на суд. А піп (за)писав. А (від)дай Луці. Коли не (від)даси (не повернеш), то я, в князя взявши (буквально: беручи) отрока-служителя, прижену (або: раніше) прийду (повернуся). А (тоді) в більше тобі обійдеться. Знайдені неподалік Львова берестяні грамоти у Звенигороді та й львівське писало можуть свідчити, що писемність на бересті функціонувала і в цьому місті, але не скрізь ґрунт на тих ділянках Львова, де проводилися археологічні дослідження, сприяв збереженню таких грамот.*

Львівське писало настановує також на припущення про існування у місті школи грамоти, основним завданням якої було навчити дітей читати і писати. Під час розкопок у найдавнішому місті Львівщини – княжому Белзі, відомому з 1030 р., ми побачили сліди діяльності такої школи. Тут, на території урочища Монастирище, де у XII–XIII ст. існувало приміське поселення, виявлено заглиблену будівлю розміром 4 x 3,2 м, у якій відсутня піч. Тому цю напівземлянку не можна зарахувати до житлових споруд. У центрі споруди влаштовано округле підвищення з міцно збитої глини, а на долівці знайдено залізне писало. Ще одне залізне писало

виявлено поряд із цією спорудою. Можливо, це якась громадська будівля – спеціальне приміщення для навчання письма, своєрідна “літня школа”. Цікаво, що подібну знахідку маємо у Звенигороді, де на підгородді О. Ратич виявив заглиблену споруду, в якій теж віднайдено залізне писало.

Про існування таких шкіл також можна зробити висновок на підставі свідчень писемних джерел про іконописця, а згодом митрополита Петра Ратенського, походження якого пов’язують з Белзькою землею. У сім років батьки передали його “книгам вчитися”, до того ж відзначено, що учитель був добросовісним, а хлопчик спочатку займався погано і лише згодом перевершив своїх однолітків (Ключевський 1871, с. 77; ПСРЛ, т. 21, с. 322).

Яскравими є згадки писемних джерел про поширення грамотності і писемності серед тогочасної еліти, особливо XIII ст. Серед цих згадок найвиразнішими є слова літописця про одного з найвідоміших волинських князів Володимира Васильковича (1247–1288) у т. зв. “Заповіті князя Володимира”. У повідомленнях про його численні фундації в церкви знаходимо також інформацію про те, що *“Євангеліє він списав апракос..., Апостола апракос, Пролог (збірник коротких житій) списав він..., і Мінеї (збірник поширених житій у хронологічному порядку, слів, повчань) [на] дванадцять [місяців] списав, і Тріоді, і Октай, і Єрмолой; списав він також і Служебник (різні типи богослужбних книг) [церкві] святого Георгія, і молитви вечірні і заутренні списав”* (Літопис Руський, 1989, с. 447–448). Такий унікальний опис численних фундацій книжками, до появи яких приклався сам князь, церквам у багатьох містах, дав підставу літописцю цілком справедливо назвати Володимира Васильковича *“книжником великим і філософом, якого не було у всій землі і після нього не буде”* (Там само, с. 442). Немає сумніву, що, крім князів, бояр, грамотними були й інші представники тогочасної еліти. У Галицько-Волинському літописі знаходимо повідомлення про діяльність “премудрого книжника Тимофія” з Галича, “славетного співака Митусу” з Перемишля, “мужа-умільця, будівничого Олексу” з Володимира (Там само, с. 371, 400, 430). Галицький священник залишив свій автограф далеко за межами своєї

землі на мармуровій балюстраді хорів у Константинопольській Софії: “Матфѣи попь галичський” (Horbatsch, 1977, s. 86–88). Однак про грамотність пересічних мешканців міст писемні джерела мовчать.

І тільки завдяки археологічним дослідженням у багатьох містах Галицько-Волинського князівства віднайдено знаряддя для письма й предмети з кириличними написами. Це монограми й написи на християнських реліквіях (напрестольних хрестах, хрестах-енколпіонах та кам'яних і металевих іконках), написи на амфорах, свинцевих вислих печатках, перстнях, пряслицях (їх робили як правило жінки), виробих з кістки і дерева, уже згаданих берестяних грамотах зі Звенигорода, графіті на стінах церкви Пантелеймона і Успенського собору Галича (детально див.: Петегрич, 1997, с. 206–214; Його ж. 2010, с. 135–149). Саме ці знахідки, кількість яких постійно зростає, і серед яких найвагомішу частку становлять писала, щораз повніше доповнюють згадки писемних джерел про поширення писемності й грамотності і показують, що таке культурне явище було властиве не тільки елітарній частині суспільства, а й багатьом представникам “мовчазної більшості” міського населення, серед якої бралися за науку грамоти також тогочасні школярі.

Література

- Багрий, Р. С., Могитич, И. Р., Ратич, А. А., Свешников, И. К. (1976) Раскопки во Львове. Археологические открытия 1975. Москва.
- Добиаш-Рождественская, О. А. (1987) История письма в средние века. Руководство к изучению латинской палеографии. Изд. 3-е. Москва.
- Зверуго, Я. Г. (1975) Древний Волковыск (X–XIV вв). Минск: Наука и техника.
- Ключевский, В. О. (1871) Древнерусские жития святых как исторический источник. Москва.
- Коваль, І. М., Миронюк, І. Ф., Білик, О. В. (2015) Сучасна археологія княжого Галича і Галицької землі. Івано-Франківськ.
- Кучінко, М. М. (2004) Культура населення Волині в давньоруський час. Нариси культури давньої Волині. Луцьк. с. 499–524.
- Літопис Руський, (1989) За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. Київ: вид-во “Дніпро”.
- Лысенко, П. Ф. (1985) Берестье. Минск: Наука и техника.
- Медведев, А. Ф. (1960) Древнерусские писала X–XV вв. Советская археология. № 2. с. 63–88.
- Німчук, В. (1992) Берестяні грамоти в Україні. Мовознавство. № 6. с. 11–14.
- Овчинникова, Б. Б. (2000) Писала – стилосы древнего Новгорода X–XV вв. (свод археологического источника). Новгородская Русь: историческое пространство и культурное наследие. Екатеринбург : Банк культурной информации, 2000. (Проблемы истории России. Вып. 3). с. 45–105.
- Петегирич, В. (1997) Про знаряддя письма та кириличні написи на предметах XI–XIV століть з Галицької землі. Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Т. 233. с. 206–214.
- Петегирич, В. (2006) Село над Полтвою – попередник Львова. Історія Львова. У трьох томах. Том 1. Львів: Центр Європи. с. 34–36.
- Петегирич, В. (2010) Писемна культура еліти та “мовчазної більшості” у містах Надбужанщини княжої доби. Матеріали і дослідження з

- археології Прикарпаття і Волині. Вип. 14. с. 135–149.
- Петегирич, В. (2019) Городниця над Дністром – невідоме місто княжої доби в Галицькій землі. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 23. с. 126–153.
- ПСРЛ, Т. 21 (1908) Книга Степенная царського родословия. Ч. 1. СПб.
- Ратич, О. О. (1957) Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. Київ.
- Свешніков, І (1990) Звенигородські грамоти на бересті. Дзвін. № 6. с. 127–131.
- Словарь античности, (1989) Перевод с немецкого. Лейпцигский Библиографический институт.
- Czerwień, (2012) – gród między Wschodem a Zachodem. Katalog wystawy / Červen' – eine Burg zwischen Ost und West. Ausstellungskatalog / Červen' – un castrum tra Oriente e Occidente. Catalogo della mostra / Червень – град між Сходом і Заходом. Каталог виставки. Tomaszów Lubelski; Leipzig; Lublin; Rzeszów.
- Horbatsch, O. (1977) Einige slavische Pilgerinschriften in der Hagia Sophia-Kathedrale in Konstantinopel. Die Welt der Slaven. XXII, 1. s. 86–88.
- Kłosińska, E. (2005) Brązowy stylus z Topornicy, pow. Zamość. Archeologia Polski Środkowowschodniej. T. VII. s. 235–240.
- Przybysławski, W. (1906) Repertorium zabytków przedhistorycznych na obszarze szesnastu powiatów Galicyi Wschodniej. Lwów.

Підписи ілюстрацій

Рис. 1. Бронзове писало XII–XIII ст. зі Львова

Рис. 2. Берестяна грамота XII ст. зі Звенигорода

Biological Terminology as a Source of Enrichment of Phraseology in the Ukrainian Language

Mariia Kukharchyshyn

Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor,

Department of Ukrainian Applied Linguistics

Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine

Email: mariafilolog@ukr.net

Abstract

An essential part of the lexical fund of the Ukrainian language is terminology, which actively develops and interacts with other language subsystems. During the scientific and technological progress, biological terminology intensively penetrates into fiction and journalistic texts, colloquial speech, and also becomes one of the sources of enrichment of the lexical and phraseological structure of the Ukrainian language.

The article analyzes phraseology which originates in the field of biological sciences. Phraseologisms recorded in dictionaries are considered, as well as new phraseologisms which are on the way to phraseologization and widely used in the media, speech of ordinary speakers, fiction, but not codified in phraseological dictionaries. It is established that usually the process of determinologization takes place before the process phraseologization.

Keywords: term, biological terminology, phraseological unit, phraseologization.

БІОЛОГІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марія Кухарчишин

Анотація

Суттєвою частиною лексичного фонду української мови є термінологія, яка, активно розвиваючись, взаємодіє з іншими мовними підсистемами. У час науково-технічного прогресу біологічна термінологія інтенсивно проникає в художні та публіцистичні тексти, розмовне мовлення, а також стає одним із джерел поповнення лексичного і фразеологічного складу української мови.

У статті проаналізовано фразеологізми, які своїм походженням сягають сфери біологічних наук. Розглянуто фразеологізми, зафіксовані у словниках, а також нові стійкі вислови, що перебувають на шляху до фразеологізації, тобто широко вживаються в засобах масової інформації, мовленні пересічних мовців, художній літературі, однак не кодифіковані у фразеологічних словниках. Встановлено, що зазвичай процесу фразеологізації передуює процес детермінізації.

Ключові слова: термін, біологічна термінологія, фразеологізм, фразеологізація.

Нині вагому частину лексичного фонду української мови складає термінологія. Вона пов'язана і тісно взаємодіє з іншими мовними підсистемами. Зокрема, останніми роками науковці зауважують інтенсивне поповнення фразеологічного складу терміноодинацями: “важливими компонентами нових фразеологізмів є неосемантизми – лексеми, зафіксовані у словниках, які стали вживатися з новим значенням чи то внаслідок вживання термінологічної лексики в іншій терміносфері або в загальноновживаній лексиці; чи внаслідок набуття ними певних експресивно-оцінних значень або метафоричного вживання” (Клименко, Карпіловська, Кислюк, 2008, с. 241).

О. Стишов, досліджуючи основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця XX – початку XXI століть, звертає увагу на те, що “саме різні професії, заняття і види діяльності є найпродуктивнішим джерелом творення фразеологізмів-інновацій в україномовних засобах масової інформації кінця XX – початку XXI ст. Це здебільшого влучні вислови з виробничо-професійного мовлення людей різних спеціальностей, які стали фразеологізмами внаслідок образного переосмислення” (2015, с. 36). Аналогічну думку висловлює М. Алефіренко, зазначаючи, що “яскрава образність таких неологізмів створюється одночасним уживанням у мові і фразеологізму, і його термінологічного джерела, яке виступає внутрішньою формою новотвору” (1987, с. 47).

В українському мовознавстві фразеологізмом називають “семантично пов'язане сполучення слів, що, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (словосполучень або речень), не створюється в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання слів, а відтворюється у вигляді фіксованої конструкції з властивим їй лексичним складом і значенням” (Грищенко, 2002, с. 203). Як відомо, фразеологізми є “мовними формулами, “картинами світу” із закодованою інформацією” (Ужченко, 2005, с. 6), вони відіграють важливу роль у творенні мовної картини світу, образно відображаючи матеріальне й духовне життя народу, а фіксуючись у фразеологічній картині світу, вони відтворюють мовну

свідомість носіїв відповідної лінгвокультури (Космеда, Прасол 2014, с. 77–83).

Органічним складником мовної картини світу пересічних носіїв української мови стає наукова лексика, адже розвиток науки й техніки неминуче відбивається на мовній системі.

У час науково-технічного прогресу ми стаємо свідками бурхливого розвитку біологічних наук, інтерес до галузі біології помітно зростає. Активний розвиток певної наукової сфери на вербальному рівні позначається популяризацією термінів цієї сфери. Це зумовлює швидкі темпи адаптації біологічних термінів у загальноживаній мові. Біологічна термінологія залучена і у процеси фразеотворення: в загальномовному просторі сучасної української мови натрапляємо на низку фразеологізмів, джерелом творення яких стала сфера біології. Серед них є такі, що давно увійшли до фразеологічного складу, і ті, що перебувають на шляху до фразеологізації.

Фразеологічні словники фіксують стійкі словосполучки, що виникли на основі біологічних терміносполук. Наприклад, фразеологізм *перелітний птах* має значення ‘людина, яка не затримується довго на одному місці’ (305, с. 582), він виник на основі значення терміна *перелітні птахи* – ‘птахи, які на зиму відлітають з місцевості гніздування в інші області і повертаються весною’ (СУБТ, с. 461). Такі одиниці характеризуються наявністю двох значень – в прямому значенні вони є одиницями терміносистеми, а в переносному стають новими усталеними сполуками. Ці значення актуалізуються в залежності від контексту вживання – термінного чи нетермінного. На думку науковців, у процесі фразеологізації аналітичного терміна можна виділити щонайменше три етапи: 1) “уживлення” спеціального словосполучення в нетермінний контекст; 2) переосмислення терміна й оказіональне вживання його в переносному значенні; 3) формування сталого переносного значення цієї мовної одиниці внаслідок регулярного вживання її в загальнолітературній мові (Боярова, 2011, с. 218). Тобто процесу фразеологізації передуює процес детермінізації.

Існують також фразеологізми з ключовим компонентом – терміном біології. Розглянемо деякі з них:

берегти (ховати) як зіницю ока – ‘дуже пильно’ (СФУМ, с. 265). Фразеологізм містить термін *зіниця* – ‘отвір у райдужній оболонці хребетних, крізь який світлові промені потрапляють на сітківку’ (СУБТ, с. 207). Актуалізація цього терміна зумовлена неабиякою цінністю зору у свідомості людей;

тримати руку на пульсі – ‘бути в ритмі подій’; *відчувати пульс епохи* – ‘не відставати від нових вимог життя’ (СФУМ, с. 107). Термін *пульс* у системі біологічних наук функціонує зі значенням ‘поштовхоподібні коливання стінок кровоносних судин у тварин і людини, спричинені викиданням крові з серця при кожному його скороченні’ (СУБТ, с. 462), у процесі детермінізації розширює семантичну структуру переносним значенням ‘ритм, темп чого-небудь’ (СУМ-11, т. 8, с. 387). Саме переносне значення бере участь у творенні нових фразеологізмів;

кожна жилка (жилочка) дрижить (грає, говорить, бринить, тремтить і т. ін.) / задрижала (заграла, заговорила, забриніла, затримтіла і т. ін.) – ‘хто-небудь відчуває приплив сил, енергії, завзяття, позитивних емоцій’ (СФУМ, с. 236); *кожною жилкою* – ‘дуже сильно, всім єством’ (СФУМ, с. 236) залучають до свого складу термін *жилки* – ‘судинно-волокнисті пучки, розміщені в пластинках листків, через які відбувається транспортування речовин по якій тече кров’ (СУБТ, с. 192).

з пуп’янка (з пуп’янку) має значення ‘від народження’ (СФУМ, с. 584). Термін *пуп’янок* у біологічній терміносистемі функціонує зі значенням ‘квіткова брунька рослин, здебільшого відрізняється від листових бруньок тієї самої рослини більшими розмірами й часто притупленішою верхівкою’ (СУБТ, с. 463);

викорчовувати (викорчувати) до останнього паростка – ‘знищувати, забирати і т. ін. все’ (СУМ-11, т. 6, с. 65); *пускати (пустити) паросток* – ‘1. Починати рости; 2. (в кому – чому) Проникати в свідомість, серце і т. ін’ (СУМ-11, т. 6, с. 65). Термін *паросток* має значення ‘пагони, що утворюються на дереві внаслідок проростання сліпих бруньок’ (СУБТ, с. 382);

в зародку – ‘з самого початку, на найпершій стадії розвитку’. Термін

зародок має три значення в біології: '1. Найважливіша частина насіння, що виникає із заплідненої яйцеклітини і в процесі проростання перетворюється в проросток, а далі – в дорослу рослину; 2. Організм на ранніх стадіях розвитку, який починається зачаттям, внутрішньоутробним розвитком і завершується вилуплюванням із яйця або народженням; 3. Організм, що утворився статевим шляхом із заплідненої яйцеклітини і розвивався в яйцевих оболонках або організмі матері' (СУБТ, с. 201). Утворенню фразеологізму передувала детермінізація, що спричинила появу переносного значення 'початковий стан чого-небудь, що здатне до розвитку; початок, паросток' (СУМ-20, с. 1039).

В українській мовній практиці з'явилася низка фразеологізмів з терміном *нерв*, який в біології функціонує зі значенням 'анатомічне утворення, що складається з пучків нервових клітинних волокон, оточених сполучнотканинними оболонками, забезпечує проведення нервових імпульсів, зв'язує мозок і нервові вузли з іншими органами та тканинами тіла' (СУБТ, с. 324):

бити по нервах – 'своїми діями, словами позбавляти кого-небудь душевної рівноваги, хвилювати, бентежити, дратувати' (СУМ-20, с. 158); ***висотувати (висотати) нерви*** – 'виснажувати кого-небудь, спричинювати знервованість' (СУМ-20, с. 369); ***грати на нервах*** – 'дратувати, дражнити кого-небудь, навмисне спричиняти переживання комусь' (СУМ-20, с. 677); ***лоскотати нерви*** – 'впливати, діяти на кого-небудь, бентежити, хвилювати і т. ін. когось' (СУМ-20, с. 1528); ***нерви здають (здали)*** – 'хто-небудь втрачає спокій, рівновагу, хвилюється, непокоїться та ін' (СФУМ, с. 433).

Однак кодифікаційні джерела відстають у фіксації мовних явищ і в сучасних фразеологічних словниках української мови не кодифіковано значної кількості нових фразеологізмів, джерелом живлення яких стала термінологія. Наведемо деякі приклади фразеологізмів, які виникли під впливом біології:

Сучасні ЗМІ засвідчують міграцію до корпусу фразеологізмів аналітичного терміна ***нервова система***, який в біологічній терміносистемі має дефініцію 'сукупність структур в організмі тварин і

людини, що здійснюють взаємозв'язок окремих органів між собою і всього організму з навколишнім середовищем' (СУБТ, с. 508): *"В умовах наростання конфлікту між владою та суспільством останньому потрібна ефективна "нервова система", яка б чутливо реагувала на будь-які прояви сваволі"* (ДТ, 11.05.2012); *"Інтернет – нервова система суспільства. На будь-яких вуличних акціях я, в першу чергу, бачу людей, які прийшли боротися, бо прочитали про це в Інтернеті"* (ГК, 30.11.2012). Доволі часто в позанауковому контексті такі словосполучення проходять своєрідну апробацію, їх відокремлюють лапками чи курсивом, що сигналізує про новизну вислову.

Сьогодні терміносполучення *генетичний код*, що позначає властиву живим організмам єдину систему запису спадкової інформації в молекулах нуклеїнових кислот у формі послідовності нуклеотидів (СУБТ, с. 241), стала відома не лише спеціалістам у галузі біології, а й набуває стійкого переносного значення в загальномовному лексиконі: *"Для нас усіх вишиванка – це не просто одяг, а стан душі, символ нашої державності, генетичний код українців"* (УНІАН, 18.05.2017). Неспеціалісти розуміють словосполучення *генетичний код* як 'систему, ідею чого-небудь'.

ГМО (генетично модифікованими організмами) називають організми, генетичний матеріал яких змінено елементами штучно створених або запозичених з інших організмів ДНК завдяки методам генної інженерії. Такі організми створені неприродним шляхом, на основі цього *ГМО* називають щось несправжнє, штучне. Словосполучення *"Без ГМО"* відома сьогодні кожному пересічному мовцеві: *Написи на пляшках проголошують: "Цілюща", "Молодильна", "Допоможе з похмілля" або просто "Без ГМО"* (ДТ, 21 січня, 2020); *"Мені картоплі кілограм, але без ГМО", – просить продавчиню на ринку чоловік поважного віку"* (МА, 27.08.2019).

Фразеотвірний потенціал демонструє і терміносполучення *життєвий цикл* – 'послідовність стадій розвитку чого-, кого-небудь', що у біологічній терміносистемі має значення 'цикл розвитку, сукупність різних фаз чи стадій розвитку, пройшовши які, організм досягає зрілості і стає здатним давати початок наступному поколінню' (СУБТ, с. 592):

“Життєвий цикл коаліції. Чи будуть дострокові вибори Верховної Ради навесні” (ТСН, 9.11.2015); *“Життєвий цикл батареї – 5 років, її заміна коштує 5,5 тис. доларів США”* (ДТ, № 20, 4.06.2016).

Джерелом поповнення корпусу фразеологізмів став термін *планктон*, який має значення ‘угруповання організмів (рослин, тварин і бактерій), що населяють товщу води морів, океанів і поверхневих водних об’єктів суходолу, основною ознакою є пасивне їхнє перебування у вільному плаванні, повна залежність перенесення у товщі води від динаміки водних мас’ (СУБТ, с. 415). У загальномовній практиці термін *планктон* реалізує свою семантику в переносному значенні у словосполучі **офісний планктон**. Так називають категорію дрібних офісних службовців, які не мають підлеглих, виконують не найважливішу роботу і отримують не високу зарплату, що дозволяє їм нехтувати робочими обов’язками. Тобто термін отримав негативну конотацію на основі актуалізації семи ‘пасивне перебування’: *“Прості робітники заробляють більше, ніж “офісний планктон””* (ТСН, 22.08.2012). *“Упакований”* у таку форму зміст повідомлення не тільки вражає адресата, привертає його увагу, а й сприяє запам’ятовуванню таких одиниць, а іноді й перетворенню їх на нові “крилаті” слова або вислови, що закріплюються в лексиконі мови” (Клименко, Карпіловська, Кислюк, 2008, с. 97).

У молодіжному середовищі часто вживають стійкі висловлювання **“приплив адреналіну”**, **“викид адреналіну”**, які трактують як ‘підвищене емоційне збудження, приплив сил’: *“Ризикована гра з громадською думкою дає їй приплив адреналіну крутіший, ніж чоловікові мотоспорт, і стимулює завжди бути у формі”* (ДТ, 9.07.2016); *“Потужний викид адреналіну в Кремлі всі вони прогавили”* (ДТ, 16.08.2013). В галузі біології адреналін має значення ‘один із медіаторів симпатичної нервової системи, гормон мозкової речовини надниркових залоз чи його штучно виготовлений аналог, який контролює цукровий обмін; підвищує кров’яний тиск’ (СУБТ, с. 35). У переносному значенні *адреналін* – ‘те, що викликає сильне збудження, хвилювання, страх’ (СУМ-20, с. 23).

Усталеного характеру набуває сполука **тримати в тонусі**: *“Завдання журналістів – тримати суспільство в “тонусі” і нагадувати, що війна*

триває” (Д, 28.09.2018). Переносне значення ‘загальний рівень настроєності, характер настрою чого-небудь’ (СУМ-11, т. 10, с. 192) виникло на основі значення терміна *тонус* – ‘стан тривалого скорочення або напруження м’язів і тривалого збудження нервових центрів, без виявів стомлюваності’ (СУБТ, с. 551).

Широко побутує в загальномовному просторі української мови словосполуча “*кожною клітиною (тіла)*” – ‘глибоко, всепроникно’: “*Кожною клітинкою відчував підтримку нашого народу*” (С, 18.09.2020); “*Інструктор-підричник кожною клітинкою відчув, що таке війна*” (ДТ, 30.11.2018). Значення фразеологізму мотивує термін *клітина* – основна структурно-функційної одиниця живих організмів, що лежить в основі будови, відтворення, розвитку і життєдіяльності всіх рослинних і тваринних організмів (СУБТ, с. 239).

В біології *клітинний рівень життя* – це рівень організації, властивості якого визначаються клітинами, з їх складовими компонентами та їхньою участю в процесах перетворення речовин, енергії та інформації. Усталюється словосполуча *на клітинному рівні*: “Щоразу на клітинному рівні я відчуваю відразу” (Г, 29.07.2017); “Його ген репресованих, подібно до мого, на клітинному рівні не сприймає сходу як понятійного апарату, навіть якщо він і є частиною твоєї країни проживання” (Д№1). Незвичне середовище функціонування терміносполучки, поєднання зі словами іншого регістру, зумовлює нестандартність та оригінальність вислову та сприяє його запам’ятовуванню.

Отже, біологічна термінологія є одним із джерел фразеологічних новотворів української мови. Виявлено стійкі сполучки, термінного походження, що вже увійшли до фразеологічного фонду й кодифіковані у словниках і такі, що перебувають на шляху до фразеологізації та потребують кодифікації.

Література

- Алефіренко, М. Ф. (1987). Народжені й оновлені сьогоденням. Культура слова. Вип. 33. С. 46–51. Київ.
- Боярова, Л. Г. (2011). Фразеологізація термінологічних словосполучень. Збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. С. 217.
- Грищенко, А. П. (2002). Сучасна українська літературна мова. Київ.
- Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. (2008). Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Видавн. Дім Дмитра Бураго. 336 с.
- Космеда Т. А., Прасол О. П. (2014). “Політичний” фразеологізм у мовній свідомості галичан і поляків: проблема трактування. Вісник Дніпропетровського університету. № 11, с. 77–83.
- СТИШОВ, О. А. (2015). Основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця XX – початку XXI століть. Мовознавство. № 1. С. 33–46.
- Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. (2005). Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер. 400 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу та їх умовних скорочень

- Г – газета “Главком”. URL: <https://glavcom.ua/>;
- ГК – газета “Галицький кореспондент”. URL: <https://gk-press.if.ua/>;
- Д – газета “День”. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/>;
- Д№1 – О. Дроздов. № 1. Роман-вибух. Київ: Вид-во Анетти Антоненко, 2016;
- ДТ – газета “Дзеркало тижня”. URL: <https://zn.ua/ukr/>;
- МА – газета “Медична академія”. URL: <https://medychna-akademia.tdmu.edu.ua/>;

С – газета “Спорт”. URL: <https://sport.ua/>;

СУБТ – Словник української біологічної термінології / [ред.
Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко]. Київ: КММ, 2012. 744 с;

СУМ-11 – Словник української мови: В 11-ти т., Київ 1970–1980, т. 1–11;

СУМ-20 – Словник української мови online. ТОМИ 1-10 (А-
О́ЯСНЮВАТИ) / <https://sum20ua.com/>;

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / відповідальний ред.
Винник В. О. Київ: Наукова думка, 2003. 788 с;

ТСН – сайт передачі “ТСН” телеканалу “1+1”. URL: <https://tsn.ua/>;

УНІАН – інформаційна агенція “УНІАН”. URL: <http://unian.net/>.

Linguistic Portrait of Ukrainians in the 16-18th Century: 2 Cord Centrism and Its Verbalization

Hanna Dydyk-Meush

Professor of Pilology

Ukrainian Catholic University

Doctor of Philology, Department of Ukrainian Language,

I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies

Email: hanna.dydykmeush@gmail.com

Abstract

Based on the material of Ukrainian written sources, different in genres and styles, an attempt was made to create a linguistic portrait of Ukrainians of the 16th – 18th centuries. This article is the second of a planned series of publications. The linguistic portrait of the speakers of the Ukrian language of the 16th – 18th centuries was created using phrases with the pivotal component *cepue*. The described phrases had a high frequency of use and different grammatical characteristics, but most importantly, they were verbal illustrators of cordocentrism, which is the main characteristic of the mentality of Ukrainians.

The lexeme *cepue* has a rich compatibility with adjectives regarding the conceptual concepts of Christianity they denote. The Christian was constantly faced with the dilemma of choice – good or evil, virtue or sin. So his aspirations are expressed by verbal designations opposite in content. That is why the analyzed adjectives-attributives near the substantive *cepue* form two nests of synonyms: 1) synonyms of the first nest live in the lexical-semantic field of lexemes *kindness, godliness, righteousness, honesty, purity, sincerity, sacrifice*, etc.; 2) synonyms of another nest live in the lexical-semantic field of lexemes *godlessness, evil, superficiality, sin, hypocrisy, accessibility*, etc.

Keywords: monuments of the Ukrainian language, linguistic portrait, cordocentrism, philosophy “of the heart”, free phrases, related phrases.

МОВНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ XVI–XVIII століть. 2 КОРДОЦЕНТРИЗМ І ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ

Ганна Дидик-Меуш

Анотація

На матеріалі українських писемних пам'яток, різних за жанрами і стилями, зроблено спробу створити мовний портрет українця XVI–XVIII ст. Пропонована стаття – друга із запланованого циклу статей. У ній мовний портрет носіїв української мови XVI–XVIII ст. відтворено за допомогою словосполучень зі стрижневим компонентом *серце*. Ці словосполучення в українській мові XVI–XVIII ст. мали високу частоту використання і різні граматичні характеристики, та головне – були вербальними ілюстраторами кордоцентризму, що є визначальною характеристикою ментальності українців.

Лексема *серце* має багату сполучуваність з ад'єктивами відповідно до позначуваних ними концептуальних понять християнства. Оскільки християнин постійно перебував перед дилемою вибору – добро чи зло, чеснота чи гріх, – то і його прагнення мали протилежні за змістом вербальні відповідники. Через те аналізовані ад'єктиви-атрибутиви при субстантивах *сердце* формують два гнізда синонімів: 1) синоніми першого об'єднані в лексико-семантичному полі лексем *доброта, побожність, праведність, честність, чистота, щирість, жертовність* та ін.; 2) синоніми другого гнізда об'єднані в лексико-семантичному полі лексем *безбожність, зло, гріх, лицемірство, подступність* та ін.

Ключові слова: українські писемні пам'ятки, мовний портрет, кордоцентризм, філософія “серця”, вільні словосполучення, зв'язані словосполучення.

Кожна мова має таке поєднання слів, яке визначає її когнітивно-культурологічний простір. В українському історичному мовознавстві наприкінці XX – на початку XXI ст. з’явилися лексико-семантичні дослідження Л. Гумецької, В. Німчука, Є. Єдлінської, Л. Гнатюк, Г. Межжеріної, Т. Крехно та ін. з елементами лінгвокультурології та лінгвокогнітивістики. Із широким залученням лінгвокультурології можна вивчати атрибутивну панораму українського тексту XVI–XVIII ст. на підставі комбінаторно-культурологічного і комбінаторно-когнітивного опису ад’єктивно-субстантивних словосполучень (Дидик-Меуш 2008_a). Пропоноване дослідження ґрунтується на виразах зі стрижневим словом *серце*; цей субстантивний компонент-концепт слугує відображенням загального культурного спадку українців і їхньої релігійно-богословської традиції. Аналіз ад’єктивів-атрибутивів підтверджує стійкість традиційних ознак та появу нових.

Антропоцентричність – невід’ємна й універсальна ознака будь-якої мови, а соматизми як обов’язковий елемент лексикону відображають особливості ментальності носіїв мови і водночас слугують засобом вираження притаманних їм рис, оцінки їхнього характеру, розуму та емоційно-психічного стану. Українські писемні тексти XVI–XVIII ст. відтворюють різноаспектне функціонування такої ментальної лексики, або лексики із ментальною семантикою (Wierzbicka 1990, Гнатюк 2010), яка відображає і дає змогу відтворити “давню (середньовічну, праслов’янську і більш ранню) наївну антропологію” (Толстая 2008, с. 385).

З антропоцентричністю тісно пов’язані кордоцентризм і християнська “філософія серця”: як писав український філософ П. Юркевич, серце – 1) найглибша основа людського ества, “центр всього тілесного і духовного життя людини”, джерело її сил, дій, рухів, бажань, почувань і думок, включно з моральними настановами, релігійною вірою та всіма різноманітними формами релігійного світосприйняття і богопізнання; 2) “центр душевного і духовного життя людини” (тут започатковується і народжується рішучість на ті чи інші вчинки, тут виникають наміри і бажання); 3) “місце усіх пізнавальних дій душі”; 4) “центр морального життя людини”, вихідний пункт усього доброго й злого в словах, думках

і вчинках людини (Історія української філософії, 2004, Стеценко 2010). Опрацьовані тексти пам'яток української мови XVI–XVIII ст. яскраво підтверджують кордоцентризм ментальності українців.

Лексеми *сердце*, *душа* та *умысль* привернули увагу автора цього дослідження не як окремі семантичні одиниці, а насамперед як частини парадигматико-синтагматичних об'єднань *сердце – душа* і *сердце – душа – умысль*, які є однією з характерних вербальних ознак українських релігійно-богословських текстів XVI–XVIII ст.:

- *до віри наше восточное православное без всякого // вонтпеня всім **сердце(м)**, **душею** и **умысло(м)** ся приложіте* (1596 Виш.Кн. 55–56)¹;
- *одинъ, побожного **сердца** и **умыслу** <...>, зъ значного княжатъ Кгрєцкихъ роду, <...> мовиль* (Острог, 1598 Ист.фл.син. 468);
- *Снь Божій въпродъ ніжєли стую Євхаристію своимъ подалъ Оученикомъ, гды былъ въ Всечернику, который Церковъ фігуrowаль, ноги ихъ оумыль и отєрь: абысьмы и мы чистымъ **оумысломъ**, **ср(д)цємъ**, **душєю** старалися такъ великихъ и вышшеумныхъ оучастниками статися даровъ* (Львів, 1646 Жел.Сл. 4 зв.) та ін.

Щодо пари *душа* і *сердце*, то, на перший погляд, його частини поняттєво тотожні, навіть функціують в однотипних ідіомах: *зо всеи души / зо всего сердца, всею душею / всімъ сердцемъ (изъ усімъ серцюмъ), одною душою / однимъ сердцемъ, душа болитъ / сердце болитъ, взяти въ душу / взяти въ сердце, вложити душу / вложити сердце, душа краєтся / сердце ся краєтъ, не мати души / не мати сердца, припасти до души / припасти до сердца* (Картотека).

Пам'ятки засвідчують і семантичну опозицію лексем *душа* і *сердце*, як-от: *Хлібъ, онъ же **сердце** укріпляєтъ, бо опріснокъ не можетъ послити сердца, понеже **души** въ немъ нїсть* (1582 Пис. пр. лют. 1145); *Вино весєлитъ **ср(д)цє** члкоу, а писмо божїє **душу*** (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 313). Лексеми *душа* і *сердце* називають поняття,

¹ Усі скорочення джерел див. у: Гринчишин Д.Г., Чікало М.І. (1994). *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* Список використаних джерел. Львів.

відмінні за: 1) функцією (душа – це, так би мовити, орган внутрішнього життя людини взагалі, а серце – орган почуттів як таких); 2) зв'язком із конкретним органом людського тіла (на відміну від душі серце асоціюється з реальним органом кровообігу); 3) місцем у системі всієї людини (душа протиставлена тілові, а серце – голові, розумові).

Якщо душа – внутрішнє життя людини, то серце – людські почуття та прагнення: оскільки почуття виникають самі собою, то й серце пов'язане з найбільш природною, стихійною частиною внутрішнього світу людини. На відміну від лексеми *душа* слово *сердце*, як свідчать пам'ятки української мови, okazіонально поєднувалося зі словом *тіло* (*изъ науковъ кривовъ и у сердци, и у тілі* – XVI ст. НЄ 102), натомість часто поєднувалося зі словами *умъ, розумъ, мысль, помысль, умысль, память: ро(з)ши(р)мы боро(з)ды сердцеъ свои(х) то є(ст) помысли и напоимо и(х) словы єв(г)ль(с)кыми* (к. XVI ст. УЄ № 31, 214 зв.); *одинъ, побожного сердца и умыслу, философского і богословського розуму полный, <...> мовиль* (Острог, 1598 Ист.фл.син. 468); *[Епифаний] тому духу со всі(м) произволением сердца и мысли покорился* (1600–1601 Виш.Кр.отв. 161); *Для того тогда, Скарго, твой костел латынский <...> святыни не иміет, <...> ибо духу святому гнезда смиренного ся в твоєм сердци и помисли <...> не иміет* (1608–1609 Виш.Зач. 221); *каждому зъ нихъ въ ср(д)це и розумъ въложили бы, жебы постерегли блуду* (Київ, 1625 Коп.Ом. 162); *заховане страшное въ памятехъ и ср(д)цахъ носіте* (Київ, 1625 Коп.Каз.41); *та(к) же ты(ж) если боуде(т) оумъ ч(с)ты и ср(д)це оу стяжливости сві(т)скы(х) річо(х) <...> теды тіло твое буде(т) сві(т)ло* (1645 УЄ № 32, 78 зв.); *Іи҃с Хс <...> который ср(д)ца и мысли наши выпытуєть <...> овую намъ припові(ст) прекладає(т)* (Київ, 1637 УЄ Кал. 2) та ін.

Слово *сердце* належить до розряду соматичної лексики, проте в релігійних текстах формує опозицію з іншими соматизмами: *поведає(т) єв(г)листа и(ж) ліпше є(ст) міти чистое ср(д)це нижли оумытыи руці непоскве(р)нены* (1556–1561 ПЄ 68 зв.); *Гды ся смути(т) черєво, оупокоряєтьсѧ ср(д)це: гды зась роскошуетъ черєво, буяють мысли* (Київ, 1637 УЄ Кал. 455); *розвеселимо се(р)це мое и ро(з)радова(л)ся языкъ мо(и)* (XVI ст. КА 9); *и(з) яки(м) набожєньство(м) ср(д)ца твого*

молитву мови(ш) оусты, а в ср(д)ци твоє(м) хитро(ст) и фальшь на ближнего твоего (XVI ст. УЄ № 62, 57 зв.).

Найяскравіше смислові розходження лексем *душа, сердце і умысль* демонструють мікроконтексти – словосполучення, між членами яких, на думку В. Левицького, існують, окрім синтаксичних, також семантичні реляції – об'єкт і його властивості (Левицький 1975). Ад'єктив як супровідний компонент аналізованих словосполучень, хоч і має статус залежного слова при субстантиві, відіграє, однак, провідну стилістично-смислову роль: звужує значення субстантива, виділяючи якусь властивість предмета чи явища і таким чином утворюючи новий образ у межах номінативного словосполучення. Необхідно зважати також на індивідуальність автора, яка виявляється у використанні okazіonal'nykh сполук і лексичних новотворів як компонентів словосполучень. Прагнучи передати ще не спостережуване, український автор текстів XVI–XVIII ст. удався до поєднання логічно не поєднуваних лексем, а це створювало образ: що більше відмінного між сполучуваними словами, то яскравіші образи, засновані на метафоричних (чи також метонімічних) зв'язках.

Виявлені в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст. словосполучення зі стрижневими лексемами *сердце, душа, умысль* є вільними, на перший погляд, поєднаннями слів. Проте детальний аналіз усіх ексерпованих виразів засвідчує, що лексеми *серце, душа, умысль* мають свої, характерні тільки для них атрибутиви-кваліфікатори загальної етичної оцінки, які формують лексико-семантичне поле кожної з них зокрема. Однак насправді попри чітке співвіднесення кожного ад'єктива із субстантивом помітна тенденція до однотипності виражених семантичних зв'язків між компонентами словосполучення. Бінарна світоглядна опозиція “добро – зло”, що становить основу ментального світу християнина, створює опозицію в семантиці: всі без винятку атрибутиви на рівні парадигматики утворюють великий антонімічний блок за ознаками “добрий – злий”, “грішний – праведний”. Така лінгвістична категорія оцінки має статус мовної універсалії, адже “навіть чи існує мова, якій не властиві уявлення про добре й погане” (Вольф 1985, с. 9).

Для підтвердження сказаного вище подаємо за абеткою ад'єктиви-кваліфікатори при слові **серце**:

- **благочестивый** ‘який дотримується релігійних приписів, благочестивий, побожний’: *Абы мл(с)ть Христова и благословєніє Его Святое на ва(с) составляло, чого благочєстивы(м) ср(д)цємъ Ка(ж)дому благочєстивому ві(р)не сприяє(м)* (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1 зв.)
- **богобойный** ‘який беззаперечно вірує в Бога, богобоязливий; побожний’: *Въсе время люто и плача достоино, Оужасается сїе зря ср(д)це богобоинє* (Острог, 1581 См.В. 7)
- **великий** ‘який має чималу силу вияву, глибину почуттів, переживань; великий’: *Великое на(м) ср(д)це и охоту до тои книжици вчини(л) Пє(т)р Могила* (Київ, 1623 Мог.Кн. 3)
- **вдячный** ‘вдячний, доброзичливий, прихильний’: *ясне бовемъ о(д)важныи sprawy Титулы и Го(д)ности, Презацныхъ Про(д)ковъ <...> о(д) Кройникаровъ Руски(х) и Полскихъ суть світу поданы: значне и досытъ широко Ділно(ст) мужство, и пєчаловитыи оуслуги, въ томъ високомъ оуряді По(д)коморскомъ <...> на вдячныхъ серцахъ выдрукованыи, аж до тыхъ часовъ трвають* (Київ, 1637 УЄ Кал. 7)
- **встыдливый** ‘який відчуває власну гріховність, богобоязливий’: *кто можетъ оправдити, мовячи: Маю чистое сердце и встыдливое, Кды око єсть не встыдливое, поневажъ око ср(д)ца не встыдливого єсть віщатєлємъ* (Київ, 1646 Мог.Тр. 910)
- **высокий** ‘зарозумілий, гордієливий, пихатий’: *тая грѣдост, которая высокое чинит сердце, о котором рече Премудрый, як “єст пред Господом нечист”* (1599 Виш.Кн. 50)
- **вірный (верный)** ‘відданий, вірний, незрадливий, постійний’, ‘щирий’: *Дай милый Боже, абы Твоя Милость здоро(в), щастє(н) бы(л) на многии лета, чого я Твоей Милости верны(м), а правы(м) сердце(м) зычу, яко са(м) собе* (Вільна, 1547 AS IV, 527); *кто єдно з вірны(м) ср(д)це(м) взовє до мл(с)рдїа его, и ро(з)множи(т) и ро(з)шири(т) в не(м) віроу* (Львів, 1585

УЄ №5, 179 зв.)

- **двоєдушный** ‘лукавий, підступний’: *Молимо ся о(т) всего ср(д)ца Богу брате, ... тылко не вонпливою вірою, ... припадімо до него: не двоєдушнымъ ср(д)цемъ, але щирымъ и стальымъ* (Київ, 1637 УЄ Кал. 633)
- **двоистый** ‘лукавий, підступний’: *бо ніхто будучи двоистого ср(д)ца, на войні Г(с)дне(и) подъвизатися не може* (серед. XVII ст. Кас. 108)
- **добрый** ‘чуйний, приязний, добрий’: *А то ш(ь)то на доброй зем(ь)ли то тыи соуть которыи добрымъ ср(д)цемъ а прав(ь)дивым(ь) оуслишавши слово и дер(ь)жат его* (1556–1561 ПЄ 247); *и смутитесь будете, а світъ ся будете веселити, але будете доброго сердца* (1603 РИБ VII, 26)
- **жалостный** ‘сповнений жалю, смутку; скорботний, жалісний’: ‘співчутливий’: *На што поглядаючи оком смутнымъ и сердцемъ жалостнымъ, завше о томъ промышлялихмо* (Городок, 1640 ПККДА I, 1, 69)
- **завистный** ‘заздрісний’: *такими и власными тыми словы, людє оумыслу, и ср(д)ца завистного, преложоныхъ церкви въсточное щиплю(т)* (Острог, 1599 Кл.Остр. 223)
- **закаменілый** ‘бездушний, черствий, закам’янілий’: *теперешнии нікотории отщепенцы <...> сущ закаменілого и непокаянного сердца* (Вільна, 1600 ЧИОНЛ IV-3, 76)
- **заятрєный** ‘сповнений гніву, люті, ненависті’: ‘сильно роздратований, роз’ятрєний’: *што в замыслахъ и заятрєныхъ сердцахъ ихъ [подданныхъ] было, до ефекъту свой skutok приведечы, под час тоє козачсчизны <...> розъные шкody выражали* (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 176)
- **каменный** ‘затятий у гріхах, бездушний, черствий, кам’яний’: *и нехай всімъ неохотънико(м) // не будєтъ тяжко слова Божого послухати, и зъ слуханя овоцъ якій о(т)нєсти: а принамній ср(д)це каменное въ жалости за грѣхи власными скрушити и смягчити* (Київ, 1625 Коп.Каз. 9–10)
- **кывавый** ‘стражденний, мученицький, болісний’, ‘тяжкий,

спокутливий, гіркий': *Кривавое сердце* такими жъ слезами плакати ми кажетъ, // снать о(т) того болю ажъ до смерти не оуляжеть (Острог, 1603 Лям.Остр. 21–22)

- **лукавий** 'підступний, хитрий, злий', 'обманливий': *Каин, грѣха ради, богу не вѣгодил и лукавым сердцем* к нему приходил (к. XVI ст. Укр.п. 84)
- **людський** 'який притаманний людині; людський': *на остатокъ и в самомъ ихъ [святыхъ мужевъ] плачоу и оплакиванью непослушенствъ и затверділосте сердецъ людскихъ* (Острог, 1607 Лік. 2 зв.)
- **моцный** 'стійкий, непохитний, міцний': *крестъ е(ст) пре(д)водителе(м), <...> хорогвою оздобною, по(д) которою вишестки слоугы панскіе треба жебы з неприятели своими спанялы(м) оумысло(м) и ср(д)це(м) моцны(м) ся потыкали* (поч. XVII ст. Проп.р. 292)
- **невстыдливый** 'який не знає, не відчуває сорому; безсоромний, непристойний': *кто можетъ оправдиги, мовячи: Маю чистое сердце и встыдливое, Кгды око естъ не встыдливое, поневажъ око ср(д)ца невястыдливого естъ віщателемъ* (Київ, 1646 Мор.Тр. 910)
- **невѣрный** 'непостійний, зрадливий, невірний', 'обманливий, ненадійний': *ба(ч)те ж братя и(ж) бы коли не было в которо(м) ва(с) се(р)це злое и невірное о(т)ступити о(т) бога живого* (XVI ст. КА 551)
- **негрунтовный** 'несерйозний, легковажний': *легкомыслно(ст) лю(д)скую строфоуетъ слѣпыми глоухими, шалеными бє(з)срѣдечными, то е(ст) нестате(ч)ного, и негроу(н)товного ср(д)ца называючи* (Острог, 1599 Кл.Остр. 207)
- **не милостивый** 'немилосердний, безжалісний, безсердечний, жорстокий': *Которое немилостивое сердце безъ жалю, которое окрутне око безъ розлянья обѣфитыхъ слезъ опустити тебе можетъ?!* (Острог, 1598 Ист.фл.син. 473)
- **непокаянный** 'нерозкаяний': *теперешнии нѣкоторые отщепенцы <...> сут закаменѣлого и непокаянного сердца*

(Вільна, 1600 ЧИОНЛ IV-3, 76)

- **нестатечный** ‘нерозважливий, несерйозний, легковажний, непостійний’: *легкомыслно(ст) лю(д)скую строфоустъ сліпыми глухими, шалеными бє(з)срѣдєчными, то є(ст) нестате(ч)ного, и негроу(н)товного ср(д)ца называючи* (Острог, 1599 Кл.Остр. 207)
- **несытый** ‘ненаситний, жадібний’: *А з го(р)ды(м) оком и несыты(м) се(р)цем <...> ядя(х)* (XVI – I пол. XVII ст. ЦНБ 74 П / 20, 23)
- **нечистый** ‘гріховний’, ‘грішний’: *з уломности нечистого сердца моего, Противу бо(з)кого маестату твоего, о добротливый Божє мой; Вы(з)наю я злы(и) рабѣ тво(и)* (Чернігів, 1646 Перло 20)
- **острый** ‘сильний, міцний’: *не самые ти(л)ко покармы, але тежѣ и міра ихъ великая острыє ср(д)ца нарушає(т) и тупи(т)* (серед. XVII ст. Кас. 64 зв.)
- **побожный** ‘побожний, святобливий, віруючий’: *Яко побожное и чистое сердце не маєть ся пукати?* (Острог, 1598 Отп.КО 405); *А въ томѣ, побожного сердца и умыслу, философского і богословского розуму полный, <...> мовиль* (Острог, 1598 Ист. фл. син. 468)
- **покорный** ‘поступливий, покірний, смиренний’: *Пи(л)не проси(м) господа бога ср(д)це(м) покорны(м) <...> абы на(с) часоу дне соуднаго на правую сторону привеести рачи(л)* (XVI ст. УЄ № 29519, 22 зв.); *з чистого и покорного ср(д)ца походячая молитва* (Київ, 1634 МІКСВ 312)
- **правдивый** ‘правдивий, законний’: *на доброй зем(ь)ли то тыи соутъ которыи добрымъ ср(д)цемъ а прав(ь)дивым(ь) оуслишавши слово и дер(ь)жат его* (1556–1561 ПЄ 247)
- **світлий** ‘світлий, чистий, божественний’: *чисты(м) и світлимъ ср(д)це(м)* (Сучава 1514 Cost DB 327)
- **скромный** ‘тихий, покірний, смиренний’: *Григорей Назиянский о Петре (светомъ) мовить тыми словы: // “<...> тотъ (только) каменемъ названъ есть, и основание церковное верє*

своей повероное маеть, а другие упослеженье свое скромнымъ сердцемъ зносятъ” (Вільна, 1599 Ант. 903–904)

- **скрушоный** ‘упокорений, покірний, смиренный’, ‘скорботний; сповнений жалю за гріхи’: *зичу абысь тую офіру Господу Богу въ ср(д)цу скрушоно(м) <...> на Небо до Горнего Іер(с)лима подносила* (Київ, 1625 Кіз.Н. 6 ненум.)
- **смиренный** ‘покірний, упокорений, смиренный’: *Чи(м) є(ст) важнійшии ваши шоумные органы, на(д) духъ съкроушенный и смиренное ср(д)це* (Острог, Кл.Остр. 219)
- **смутный** ‘сумний, засмучений’, ‘бентежний, тривожний’: *Еднакъ замкнувши жалосною печатью смутное сердце, нарекшы такъ Богу: се азъ и діти, я же ми еси далъ Господи* (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 278)
- **смільий** ‘відважний, безстрашний, сміливий’: *Давидъ мі(л) сердце смілоє на лвы и на медвіди* (Вільна, 1600 ЧИОНЛ IV-3, 80)
- **сталый** ‘постійний, незмінний’, ‘вірний’: *А кгда тамъ, гоненія срогкїи настали, Твого сталого сердца, намній не смущали* (Луцьк, 1628 Андр.Лям. 3)
- **упрїймый** ‘ввічливий, привітний’, ‘ласкавий, люб’язний, запобігливий’: *за ты(м) зичачи упрїмого ср(д)ца и баченія ростропного <...>, в ласку и моли(т)ву тм(с) залсцаю* (Кореличі, 1593 ЛСБ 246, 1 зв.)
- **чистый** ‘нічим не заплямований, безгрішний, чистий’, ‘благородний, нелукавий, щиросердий’: *Абы есь ималь любовь выдъ чистого сердца, и надежу добрую* (XVI ст. НС 79); пор.: сучасні українські ідіоми *від чистого сердца, з чистим сердцем, чистим сердцем* ‘широ, з добрим наміром’, *чистий сердцем* ‘сповнений щирості, сердечності; щирий’; *з чистим сердцем* ‘без будь-якої тривоги, переживань’ (Лукаш 2003, с. 402)
- **щирий** ‘благородний, із чистими, щирими намірами; щиросердий’, ‘відвертий, правдивий’: *духовная милость <...> абы походила зъ чистого и з щирого ср(д)ца* (Київ, 1646 Мор.Тр. 932); *Щиримъ ср(д)цемъ зичити* (серед. XVII ст. Кас. 54).

Лексико-семантичний і структурний аналіз мікроконтекстів засвідчує, з одного боку, різноманітне зовнішнє, формальне оформлення атрибутивних компонентів, з іншого – однотипність їхньої семантики.

Аналізовані ад'єктиви у словосполученнях переважно прості за будовою (*вірний, злий, правий, плохий* та ін.); складні є кращим засобом образної передачі сукупності ознак описуваних фактів: структура – традиційна, а семантика твірних основ (тобто їхня змістова неспіввіднесеність) – оригінальна. Двокомпонентні ад'єктиви виражають ознаки чіткіше, ніж прості, через те можна досягти більшої глибини образу й експресивності зображення. Щодо вибраних складних ад'єктивів *богобойный, боголюбезный, гріхлюбивый, мужобойский*, то вони постали на основі об'єктних словосполучень; *благочестивый* – на основі атрибутивного словосполучення.

Аналізовані словосполучення мали численні еквівалентні засоби для вираження тієї ж думки, що свідчить про розвинену, багату мову українських пам'яток XVI–XVIII ст. (за матеріалами Картотеки):

- *побожное сердце* = *Гды бы добрыми сынами были и міли въ очах встыдъ, а въ сердцу побожность, не чинили бы того*
- *затверділоє сердце* = *затверділость сердца*
- *закаменілоє сердце* = *закамянільость сердца*
- *заятреноє сердце* = *заятрсьньє сердца*
- *скрушеноє сердце* = *сердца скрушенія; скруха сердечная* та ін.

Що ж до семантики, то з-поміж “традиційних” ад'єктивів-атрибутивів виявлено okazіональні означення, які виникли внаслідок поєднання двох змістових площин, і таке поєднання слугує створенню нового змісту та концентрації його в одному слові. Таким авторським новотвором є метафора *високоє сердце*, яку двічі виявлено у творі “Книжка Іоанна мниха Вишенського от святаго Афонския горы”: *тая грѣдост, которая истікает от **высокого сердца*** (1599 Виш.Кн. 50); *тая грѣдост, которая **высокое** чини(т) **сердце**, о котором рече Премудрый, як “е(ст) пред господом нечист”* (ibid.).

Із функціонуванням ад'єктива-атрибутива *высокий* у пам'ятках української мови XVI–XVIII ст. пов'язане явище енантіосемії (у цьому

випадку – антифразис, коли слово набуває протилежних значень унаслідок зміни емоційно-оцінної конотації), зокрема ад'єктив *высокий* мав і “позитивне” значення ‘шляхетний, гідний, достойний’ (Картотека).

Лексема *серце* має багату сполучуваність з ад'єктивами відповідно до позначуваних ними концептуальних понять християнства. Оскільки християнин постійно перебував перед дилемою вибору – добро чи зло, чеснота чи гріх, – то і його прагнення мали протилежні за змістом вербальні відповідники. Через те аналізовані ад'єктиви-атрибутиви при субстантивах *сердце* (пор. також із субстантивами *душа* і *умысль*) формують два гнізда синонімів:

- 1) синоніми першого об'єднані в лексико-семантичному полі лексем *доброта, побожность, праведность, честность, чистота, щирість, жертвенность* та ін., наприклад: *благочестивый, блаженный, богобойный, боголюбезный, великий, вдячный, встидливый, вірный, добрый, жалостный, кривавый, младенческий, мощный, острый, охотный, побожный, покорный, праведный, правый, правдивый, ревный, святобливый, скромный, скрушоный, смиренный, спянялый, упрыймый, чистый, щирый*;
- 2) синоніми другого гнізда об'єднані в лексико-семантичному полі лексем *безбожность, зло, зверхность, гріхъ, лицемерство, подступность* та ін., наприклад: *възгаржоный, високий, гріхолобивый, грішний, двоєдушный, двоистый, завистный, закаменільный, заражоный, затверділий, заятрений, злий, злосливый, каменный, лукавый, невстыдливый, невірный, нендзный, нечистый, нищий, окрутный, тыранъский*.

У межах двох гнізд синонімів функціують ряди синонімів.

Перше гніздо об'єднує такі ряди ад'єктивів-синонімів за значеннями:

- а) ‘який дотримується релігійних приписів, благочестивий, побожний’: *благочестивый, побожный, святобливый, богобойный*;
- б) ‘безгрішний, чистий, незаплямований’: *младенческий, світлий, чистый*;
- в) ‘покірний, смиренний, поступливий’: *покорный, скрушоный, смиренный, скромный* та ін.

Друге гніздо об'єднує такі ряди ад'єктивів-синонімів за значеннями:

- а) 'гріхолюбний, грішний, неправедний': *гріхолюбивый, грішний, заражоный, нечистый*;
- б) 'лукавий, підступний': *двоедушный, двоистый, лукавый*;
- в) 'бездушний, черствий': *закаменільный, затвердільный, каменный*;
- г) 'деспотичний, жорстокий': *тыранъский, немилостивый, окрутный*;
- г) 'який не знає, не відчуває сорому; безсоромний, непристойний': *невстыдливый, незбожный, непристойный, спростный* та ін.

Очевидним є те, що ад'єктиви-атрибутиви двох гнізд синонімів загалом і синонімічних рядів зокрема поєднані між собою наскрізними антонімічними зв'язками. Антоніми-атрибутиви переважно різнокореневі: *святобливый* – *гріхолюбивый*; *праведный* – *грішний*, *тыранъский* – *покорный, сокрушений* – *каменный* та ін. Однак автори українських текстів XVI–XVIII ст. активно послуговувалися антонімами, утвореними від вихідного ад'єктива за допомогою додавання заперечної частки **не**: *вірный* – *невірный*, *щирый* – *нещирый*, *чистый* – *нечистый*, *вдячный* – *невдячный* та ін. Оказіонально виявлено омоніми: *жалостный*¹ 'сповнений жалю, смутку; скорботний, жалісний' і *жалостный*² 'оскаржувальний' (Картотека) та пароніми: *грішний* 'який учинив гріх, грішний' і *гріховный* 'який веде до гріха, гріховний', 'який є наслідком гріхів' (Картотека).

Вирази із субстантивним елементом *сердце, душа, умысль* можна розглядати як єдине семантичне ціле: семантична взаємозалежність настільки значна, що такі конструкції, безперечно, стосуються одного поняття, будучи єдино можливим його варіантом позначення. Загалом у досліджуваних пам'ятках усі проаналізовані атрибутиви – образні, і ця образність, яка спричинила звуження семантики прикметниково-дієприкметникових компонентів, виникла під впливом мікро- та макроконтестів. Ці контексти засвідчують, що ад'єктиви-атрибутиви – один із тих вербальних засобів, за допомогою яких мова протягом тривалого часу зберігає основні "параметри" культурно-ментальних понять, співвідносних зі словами *душа, сердце* та *умысль* у дусі християнсько-релігійної традиції.

Література

- Вольф Е. (1985). Функциональная семантика оценки. Москва.
- Гнатюк Л. (2010). Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції. Київ: ВПЦ “Київський університет”.
- Горський В. (1997). Історія української філософії: Курс лекцій. Київ: Наукова думка.
- Гринчишин Д.Г., Чікало М.І. (1994). Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Список використаних джерел. Львів.
- Дидик-Меуш Г. (2018_а). Комбінаторика української мови XVI–XVIII ст. Теорія. Практика. Словник. Львів: Коло. С. 177–184.
- Дидик-Меуш Г. (2018_б). Комбінаторний словник української мови XVI–XVIII ст. // Дидик-Меуш Г. Комбінаторика української мови XVI–XVIII ст. Теорія. Практика. Словник. Львів: Коло. С. 503–687.
- Історія української філософії: Хрестоматія. (2004). Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Картотека “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” // Зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім.І. Крип’якевича НАНУ (м. Львів)
- Лукаш М. (2003). Фразеологія перекладів Миколи Лукаша. Упор.: О.Скопненко, Т.Цимбалюк. Київ: Довіра.
- Огородник І., Русин М. (1997). Українська філософія в іменах. Київ: Либідь.
- Семчишин М. (1993). Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. Київ: АТ “Друга рука”, ПМ “Фенікс”.
- Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. (1994-2018). Відпов. ред.: Д. Гринчишин, М. Чікало. Львів. Вип. 1–17 (видання не завершено).
- Стеценко В. (2010). Християнський кордоцентризм “філософії серця” П. Юркевича // Вісник Львівського університету: Серія філософ. Вип. 13. С. 29–37.

- Толстая С. (2008). Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе. Москва.
- Чижевський Д. (1991). Нариси з історії філософії на Україні. Нью-Йорк: Накладом ради обор. і доп. України Укр. Конгрес. ком. Америки.
- Wierzbicka A. (1990). Duša (~soul), toska (~yearning), sud'ba (~fate): three key concepts in Russian language and Russian culture // *Metody formalne w opisie języków słowiańskich*. Red. Z. Saloni. Białystok. S. 13–36.

Regional Features of Folklore Prayers from Western Ukraine in the Six-Volume Edition of Ivan Franko's Folk Paremias

Ihor Hunchyk

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Philareth Kolessa Department of Ukrainian Folklore Studies
Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine
Email: hunchyki@gmail.com*

Tatiana Shram

*Student of Applied Linguistics,
National University «Lviv Polytechnic», L'viv, Ukraine
Email: tetiana.shram.fl.2018@lpnu.ua*

Abstract

The article analyzes Western Ukrainian folk prayers from Galicia, which were collected and published in the late nineteenth - early twentieth century by a prominent Ukrainian scientist and writer Ivan Franko in a collection entitled "Galician-Russian folk tales." Attention is paid to the study of regional names of folk prayers, their short paremic form is pointed out. Three main thematic groups of folklore works (individual-protective, family, industrial-economic) and their available varieties are considered. A subgroup of humorous folk prayers and parody prayers in Ivan Franko's records is singled out. Important information about the identity of the performer of these paremic works has been systematized. The geography of the distribution of folk prayers in the historical and ethnographic regions of Western Ukraine, whose affiliation is usually associated with Boykivshchyna, Hutsulshchyna, Podillya, Opillya and Volyn, is raised.

Keywords: folk prayer, paremia, folklore, Ivan Franko, thematic group, region, genre, performer, sacred.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОЛЬКЛОРНИХ МОЛИТОВ ІЗ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ШЕСТИТОМНОМУ ВИДАННІ НАРОДНИХ ПАРЕМІЙ ІВАНА ФРАНКА

Ігор Гунчик

Тетяна Шрам

Анотація

У статті проаналізовано західноукраїнські народні молитви із Галичини, які зібрав та опублікував наприкінці XIX – на початку XX століття видатний український учений і письменник Іван Франко у збірнику під назвою «Галицько-руські народні приповідки». Приділено увагу вивченню регіональних назв фольклорних молитов, вказано на їх коротку паремійну форму. Розглянуто три основні тематичні групи фольклорних творів (індивідуально-охоронні, родинно-сімейні, промислово-господарські) та їх функціональні різновиди. Окремо виділено підгрупу жартівливих народних молитовок і молитов-пародій у записах Івана Франка. Систематизовано важливі відомості про особу виконавця цих паремійних творів, якими були переважно непрофесійні носії оказіонально-обрядового фольклору з числа місцевих галичан переважно старшого віку. Порушено питання географії поширення народних молитовок в історико-етнографічних регіонах Західної України, приналежність яких зазвичай асоціюється з Бойківщиною, Гуцульщиною, Поділлям, Опіллям та Волинню.

Ключові слова: народна молитва, паремія, фольклор, Іван Франко, тематична група, регіон, жанр, виконавець, сакральний.

Фундаментальне видання паремійного фольклору І. Франка «Галицько-руські народні приповідки», над підготовкою якого учений працював упродовж тридцяти років і надрукував в «Етнографічному збірнику» НТШ на початку ХХ століття, – одна із центральних фольклористичних праць у науковій спадщині Каменяра. Високу оцінку цій книзі дав відомий львівський дослідник І. Денисюк, який називав її «шестикнижним корпусом народного мудрослів'я й дотепу», «національною енциклопедією духовності народу і тезаурусом його мови» (Денисюк, 2006, с. 5).

Однією із важливих рис цієї праці, яку досліджував і перевидав франкознавець С. Пилипчук (Франко, 2006, т. 1-3), є те, що її «комплекс наукових принципів, спрямованих на цілісне, стереометричне осмислення приповідкового фонду, вирізнявся глибоким проникненням у жанрову проблематику» (Пилипчук, 2008, с. 170). Окрім традиційних паремійних текстів прислів'їв, приказок та інших жанрових типів приповідок, тут також зібрано і прокоментовано різножанрові утворення магічно-сакрального, або okazіонально-обрядового, фольклору (Гунчик, 2011). Серед них найбільшу увагу І. Франко приділив прокльонам, які він ще називав регіональним і більш уживаним терміном «прокляття».

З-посеред інших магічно-сакральних жанрових «форм народного вислову» (Франко, 2006, т. 3, с. 487), які включають у себе примовки, побажання, вітання, клятви, замовляння, другою за чисельністю групою в цій праці є українські народні молитви, що становить близько 180 творів. Від інших молитовних творів опубліковані тут зразки відрізняються тим, що переважна їх більшість належать до особливого різновиду, який можна назвати «молитовками», тексти яких характеризуються лаконізмом форми, що, власне, тісно зближує їх із пареміями. Тому особлива цінність пареміологічного збірника І. Франка ще й у тому, що він належить до тих небагатьох фахових українських видань, де представлено одну з найповніших добірок регіональних галицьких народних молитовок, записи яких дають змогу бачити, як їх називали безпосередньо самі носії фольклору, які тематичні групи тут побутували, яка географія їх поширення тощо.

На означення регіональних молитовних паремій у збірнику «Галицько-

руські народні приповідки» учений зазвичай користувався кількома поняттями, до яких передусім належить термін «молитва», який має виразне народне походження. Це можна спостерігати завдяки наявності біля більшості приповідок наукових коментарів, у яких відображений фольклористичний «принцип пояснення текстів» Франка-пареміолога (Пилипчук, 2008, с. 163–170). Так, коментуючи фольклорну приповідку *«Дай Боже за життя гріхи спокутувати!»* (Франко, 2006, т. 3, с. 487), учений називає її *«звичайною молитвою селян, які вірять, що по смерті покути нема, а є тільки кара»*. Подібні магічно-сакральні утворення іноді могли входити до фольклорного репертуару жебраків. Тому саме із *«жебрацькою молитвою»* вчений співвідносить паремію *«Боже вас борони на кожному поступі, де сі поступите»* (Франко, 2006, т. 3, с. 117). *«Жартливою молитвою»* І. Франко також вважає паремійний текст *«Боже дай добре, та не довго ждати»* (Франко, 2006, т. 3, с. 117).

Чимало фольклорних молитовок у Франковому «корпусі народного мудрослів'я» названо **«набожними бажаннями»**. Це стосується таких уснопоетичних текстів: *«Дай Боже, аби все було гоже!»* (Франко, 2006, т. 3, с. 507); *«Що дай Господи, то дай, а від того огнику сьвітлого оборони й ворога тьижского!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 627); *«Дай ти Боже тільки гадки, аби-сь о мні забув!»* (Франко, 2006, т. 1, с. 446) та ін. «Побожне бажанє», очевидно, є виразом, яке запропонував сам І. Франко, адже всі народні молитви, до яких його застосовано у коментарях, походять із різних населених пунктів Галичини. Цей термін своїм словесним наповненням вдало передає ідею звернення до божества, яка присутня у кожній фольклорній молитві.

І. Франко, коментуючи народні молитви, час від часу послуговувався ще одним нейтральним терміном «формула» або «формулка». Його вжито в «Тимчасовій оповістці» на початку першого тому «Галицько-руських народних приповідок», де автор зазначає, що подібні тексти разом із «образовими реченнями, порівняннями, прокляттями, мудрованнями» та іншими приповідками він почав збирати «ще на шкільній лаві» (Франко, 2006, т. 1, с. 17). «Формулою» І. Франко називав календарно приурочені тексти зі звертанням до святого Андрія, які промовляли дівчата під час ворожінь, сіючи коноплі (Франко, 2006, т. 1,

с. 29), а також молитву *«Господи, дай свій час добрий!»*, «якою благословиться всяке діло, особливо при знахарстві, ліченню чи заклинанню хороб» (Франко, 2006, т. 1, с. 610). Іноді таку формулу-текст було конкретизовано додатковою «функціональною» характеристикою, наприклад: *відворотна* (Франко, 2006, т. 1, с. 615, 624) або *відвертання* (Франко, 2006, т. 1, с. 610), *подяка* (Франко, 2006, т. 1, с. 719), *привітання* (Франко, 2006, т. 1, с. 525), *побожна* (Франко, 2006, т. 1, с. 615). Крім цих трьох основних термінів, зрідка молитовні паремійні зразки І. Франко ще називав «примівками» (Франко, 2006, т. 1, с. 121).

Вказівки на належність фольклорного тексту до жанру народної молитви в коментарях також містили описові вислови на зразок: *«моляться в часі якогось нещастя...»* (Франко, 2006, т. 1, с. 310); *«молився (молиться) чоловік...»* (Франко, 2006, т. 1, с. 494) (Франко, 2006, т. 1, с. 494); *«моляться Богу...»* (Франко, 2006, т. 2, с. 137); *«просить у Бога...»* (Франко, 2006, т. 1, с. 731); *«вислів подяки Богу...»* (Франко, 2006, т. 3, с. 125). Проте більша частина фольклорних молитов не містила в коментарях відповідних термінів на означення жанру тексту. Цьому І. Франко, очевидно, не надавав особливої ваги, бо, як зазначав у «Додатках і доповненнях» пареміологічного збірника, не мав на меті розрізняти «дійсних приповідок, так сказати моральних сентенцій, від приповідкових або образових речень, проклять, мудровань або передразнень і інших більш або менш усталених народньою традицією форм народнього вислову» (Франко, 2006, т. 3, с. 487).

Добірку фольклорних молитовних творів із зібрання І. Франка складають переважно коротенькі за обсягом народні молитовки. Більших уснопоетичних зразків, формульна наповненість яких значно чисельніша, є всього декілька. До них належать два тексти, які виконували під час дівочих ворожінь на свято Андрія (Франко, 2006, т. 1, с. 29), а також три варіанти поширених в Україні творів до «Пресвятої Покровойки», якими молилися дівчата, щоб вийти заміж і не залишитися дівувати:

— Пресвятая Покровойко,
покрий мою головою,

яков таков онучею,
най ся дівков ни мучью (Колом.)
(Франко, 2006, т. 2, с. 753).

Переважна більшість приповідок першої групи, яка складає основу добірки народних молитов збірника І. Франка, – це фольклорні зразки, що належать до тематичної групи індивідуально-охоронного призначення. Її найбільш чисельним функціональним різновидом є коротенькі тексти-обереги захисного характеру. Сюди належать народні молитовки: щоб уберегтися (*«Господи вас хорони тай сохрани»* (Франко, 2006, т. 1, с. 610)); щоб відвернути, не допустити лиха (*«Відверни, Господи, все лихо на гори та на дебрі!»* (Франко, 2006, т. 1, с. 310)); від недобрих і сердитих людей (*«Дай му Боже знанє і опамнетанє!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 267)); від страшної пригоди (*«Боже борони та відверни!»* (Франко, 2006, т. 1, с. 117)); для порятунку в біді (*«Господи ті ратуй!»* (Франко, 2006, т. 1, с. 610)); від наглої смерті (*«Не дай Боже смерти без людей»* (Франко, 2006, т. 3, с. 168)), а також від вовків до святого Николая (*«Святий Николай, вовки розганяй!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 600)).

Популярними на Галичині були також молитовні утворення під час таких «оказій»: за добрий час, початок (*«Дай Боже чьис добрий!»* (Франко, 2006, т. 3, с. 391)); щоб отримати Божу ласку, допомогу (*«Боже, Боже,/ най нас твоя ласка споможє!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 449)); щоб Бог змилювався, зжалився (*«Помилуй мі Боже,/ коли ніхто другий не може!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 761)); на довгі літа (*«Дай ти Боже довгий вік!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 29)); із вдячності (*«Боже вам ударуй ласку свою сьвјиту!»* (Франко, 2006, т. 1, с. 117)); за успіх і все добре (*«Дай Боже,/ аби все було гоже!»* (Франко, 2006, т. 3, с. 507)); за тілесне і душевне здоров'я (*«Боже вам ударуй на тіло здоров'є, на душу спасеніє!»* (Франко, 2006, т. 3, с. 309)); за легкість на душу, на серці (*«Дай ти Боже лехкі!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 109)).

По одному-два або кілька текстів народних молитовок увійшло до функціональних різновидів: за відпущення, спокутування гріхів (*«Відпусти Боже, коли тра борше»* (Франко, 2006, т. 1, с. 119)); щоб

чогось дочекати («Дай Боже дочекати» (Франко, 2006, т. 1, с. 725-726)); за ворогів («Що дай Господи, то дай,/ а від того огнику сьвйитого / оборони й ворога тьижского!» (Франко, 2006, т. 2, с. 627)); для прославлення Бога («О Господи милосерний,/ слава твоя по всій землі!» (Франко, 2006, т. 1, с. 615)); за сите життя («Карай Боже до віка таким хлібом» (Франко, 2006, т. 2, с. 323)); у дорогу («Місяцю рогоженьку, / світи нам дороженьку» (Франко, 2006, т. 2, с. 539)); коли одягають новий одяг («Дай Боже здорово сходити,/ а на друге заробити» (Франко, 2006, т. 1, с. 121)); від падінь, щоб встати («Дай Боже впасти і щасливо встати!» (Франко, 2006, т. 1, с. 395)); на щастя («Дай Боже щісливо з колачом!» (Франко, 2006, т. 1, с. 117)); за розум («Ни дай Боже щістби, а дай розуму» (Франко, 2006, т. 3, с. 462)) та ін.

Наступні дві тематичні групи народних молитов – родинно-сімейні та промислово-господарські – кількісно «бідніші» на функціональні різновиди. До першої з них належать паремійні утворення любовного характеру, зокрема: щоб побачити уві сні коханого («Андрію, лен на тя сію:/ дай ми Боже знати,/ з ким тя буду брати» (Франко, 2006, т. 1, с. 29)); за милого, коханого («Помилуй Боже мого милого / тай мене коло нього!/ Я гуляю, роскоші маю / за головоньки його» (Франко, 2006, т. 2, с. 761)); щоб вийти заміж і не лишитися в дівках («Пресьвятая Покровойко,/ покрый мою головойку,/ хоч ганчіркою,/ щоби не зістала дівкою» (Франко, 2006, т. 2, с. 753)); за покійника («Прийми го, Господи, де всі сьвяті праведні сопочивают» (Франко, 2006, т. 1, с. 615)). Сюди також входять народні молитовки за «приріст» у родині («Дай Боже гаразд, а гроші будуть» (Франко, 2006, т. 1, с. 458)), щоб не лишитися вдівцем («Дав би Бог, аби господареві без жінки в хаті сонце ні сходило, ні заходило!» (Франко, 2006, т. 3, с. 506-507)) і для відвернення граду («Град – відверни го Господи / на ліси та на дебри» (Франко, 2006, т. 1, с. 624)). Тематичну групу промислово-господарських молитовних творів складають такі народні молитви: на багатий урожай («Дай Боже сто кіп,/ де торік був єден сніп!» (Франко, 2006, т. 2, с. 384)); коли сіють горох, біб, городину («Господи благослови чужі горохи й боби, тай моїх троє зерен» (Франко, 2006, т. 1, с. 610)); коли зловили першу рибину («Дай Боже наперед більше» (Франко, 2006, т. 1, с. 121)); коли ліплять

пирого (*«Господи благослови:/ з чого хліб, з того пероги»* (Франко, 2006, т. 1, с. 610)).

Галицькі народні молитовки усіх трьох тематичних груп – це переважно безсюжетні апелятивні двох- або трьохформульні фольклорні утворення, які промовляє виконавець у тій чи іншій okazіонально-обрядовій ситуації. Обов'язковими формулами кожної з цих паремій є звернення (Vocativ, Vc) і прохання (Rogativ, Rg). Основу формули звернення складає назва божественного міфологічного персонажа, який виступає своєрідним сакральним покровителем чи подателем допомоги особі, котра до нього апелює. Ним у фольклорних молитовках Галичини може виступати: верховне чоловіче божество – *Бог, Боженько* (*«Оберни сі Боженьку ласков свойов съвјитов на мир християнський!»* (Франко, 2006, т. 1, с. 132), *Господь, Господонько* (*«Допусти, Господоньку, на нього грім із ясного неба»* (Франко, 2006, т. 2, с. 45)); календарний святий – *Святий Николай* (*«Святий Николай,/ вовки розганяй!»* (Франко, 2006, т. 2, с. 600), *Пресвятая Покровойка* (*«Пресвятая Покровойко,/ покрий мою головочку...»* (Франко, 2006, т. 2, с. 753)); або астральне світило – *місяць* (*«Місяцю рогоженьку,/ світи нам дороженьку»* (Франко, 2006, т. 2, с. 539)). Базовим компонентом формули прохання є дієслово наказового способу *дай* або інші відповідники: *борони, відверни, рятуй, сохрани, відпусти, хорони* та ін.

Короткі, але водночас змістовні Франкові коментарі до текстів народних молитов дають також змогу з'ясувати загальні відомості про їх виконавців. Ними переважно були непрофесійні або ж ситуативні носії фольклору старшого віку. Конкретну особу з їх числа І. Франко нерідко називав *«чоловіком»*, маючи на увазі людину, чоловіка чи жінку, або ж представника лише чоловічої статі: *«Помилуй мі Боже,/ коли ніхто другий не може!»* *Молиться чоловік, якого ніхто в життю не милує*» (Франко, 2006, т. 2, с. 761)). Виконавцями молитовного твору міг також бути *господар* або *господиня* (*«Господи зароди на злодії тай на Жиди!/ Буде злодіям і Жидам,/ то ще сі лишиш і нам»*). *Приговорюють особливо господині, сіючи та садячи всяку городину»* (Франко, 2006, т. 1, с. 610)) чи *жінка* (*«Дай ми Боже дітину,/ най си відпочину»* (Мишан.) *Просить Бога сільська жінка обтяжена ненастанною роботою при*

господарстві; час, який вона перележить у злогах «за заслоною», се для неї пожаданий відпочинок» (Франко, 2006, т. 1, с. 781)).

Іноді в доданих до приповідки відомостях могли міститися вказівки на належність особи до тієї чи іншої соціальної верстви населення, наприклад, *селян* («Дай Господи за життя гріхи спокутувати!» (Берез.) *Звичайна молитва селян, які вірять, що по смерті покути нема, а є тільки кара*) (Франко, 2006, т. 1, с. 645)); до певної вікової групи – *парубка* чи *дівчини* («Дай Боже на весілля віддячитись» (Сор.). *Коли молодий парубок або дівчина зроблять старшому якусь невеличку прислугу, прим. подадуть води або огню люльки*) (Франко, 2006, т. 1, с. 218)); до роду занять чи промислу – *рибалка* («Дай Боже наперед більше» (Ільк.). *Говорять рибаків зловивши за першим разом якусь рибку, або загалом коли хтось розпочавши діло одержав першу користь*) (Франко, 2006, т. 1, с. 121)), *мандрівник* («Місяцю рогоженьку,/ світи нам дороженьку» (Наг.). *Говорять мандрівці, що йдуть або їдуть при місячній світлі. Приказка взята з відомої обжинкової пісні*) (Франко, 2006, т. 2, с. 539)). Десять текстів, за свідченнями І. Франка, було записано з репертуару жебраків, яких можна вважати представниками однієї з груп професійних виконавців та носіїв народних молитовок в Україні: «Хлібови спір, а вам дай Боже здоров'є!» (Доброс.). *Побожне бажанє, щоб хліба спорилося, множилося. Дякує жебрак, одержавши иматок хліба*) (Франко, 2006, т. 3, с. 348).

Окрім першої групи оказіональних галицьких народних молитовок, у «Галицько-руських народних приповідках» І. Франка уміщено понад сорок творів жартівливих текстів та до десятка молитов-пародій. «Жартливою молитвою» фольклорист називав паремію «Боже, милостив буди мені грішному тай мельничку горішному» (Франко, 2006, т. 3, с. 506). В іншому тексті («Ой Госпідку чорнобривий будь же міні милостивий!») він зазначав про це у коментарях: «із жартливої жебрацької молитви» (Франко, 2006, т. 3, с. 423). На належність відповідної приповідки до різновиду жартівливих народних молитов могли вказувати такі пояснення вченого: «жартливе побожне бажанє» (Франко, 2006, т. 3, с. 507); «жартливе бажанє не добра, а лиха» (Франко, 2006, т. 3, с. 507); «жартливе передразненє молитви» (Франко,

2006, т. 2, с. 762); «жартливе або злобне благословенство» (Франко, 2006, т. 2, с. 234); «примовляють жартливо» (Франко, 2006, т. 1, с. 611); «жартують із сварливих людей» (Франко, 2006, т. 1, с. 310) (Франко, 2006, т. 3, с. 80) та ін. Одне-єдине паремійне утворення «*Духу святий допомагай, з усіх веретін на моє зганяй, а до всіх шпичь тай на мою тиць!*» (Франко, 2006, т. 2, с. 105) дослідник означив «гумористичною молитвою» (Франко, 2006, т. 2, с. 105).

У групу молитов-пародій входять переважно фольклорні зразки, у яких зімітовано церковні християнські молитовні тексти «Отче наш» і «Вірую»: «*Отче наш, батько наш кури крав, на під клав, Бога просив, аби всі поносив*» (Франко, 2006, т. 2, с. 649); «*Вірую, зарізав піп кобилу сірю, а попаде варила, тай фостом сьи удавила*» (Франко, 2006, т. 1, с. 528-529).

Отже, одна з центральних у фольклористичній спадщині вченого пареміологічна праця І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» є важливим джерелом і аргументом, яка підтверджує поширення на західноукраїнських землях Галичини, від південної Волині до Бойківщини та Гуцульщини, короткого різновиду молитовних фольклорних текстів, які можна назвати «молитовками». Вони представлені різноманітними функціональними різновидами, що належать до індивідуально-охоронної, родинно-сімейної та промислово-господарської тематичних груп. Серед них можна виділити окремий підвид жартівливих народних молитовок і молитов-пародій. Фольклорно-етнографічні записи зі збірника І. Франка також вказують на поширення в Галичині в XIX – початку XX століттях народного терміна «молитва», а також містять важливі відомості про особу виконавця, якою були переважно непрофесійні носії паремійного магічно-сакрального фольклору.

ЛІТЕРАТУРА

- Франко, І. (2006). Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, Т. 1-3.
- Денисюк, І. (2006). *Exegi monument...* Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. Т. 1.
- Пилипчук, С. (2008). Галицько-руські народні приповідки: пареміологічно-пареміографічна концепція Івана Франка. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка.
- Гунчик, І. (2011). Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.

Three-Component Nominations in the Ukrainian Terminosystem of Natural-Museum Affairs

Ivanna Fetsko

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistic
Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine
Email: ivanka_fly@ukr.net*

Abstract

The basis of professional communication in any field is a special terminology, which is improved along with the development of the relevant profession. For museology, as for any other branch of science, culture, or art, the terminological component is no less important. Recently, scientific circles have clearly seen an increase in interest in museology, its theoretical understanding, improvement of the professional urgent apparatus, which indicates positive changes in the field.

The term system of natural-museum affairs according to the number of involvement of components consists of two structural types: synthetic (one-component) and analytical (two-component, three-component, and multicomponent) terms. In the natural-museum terminology, the terminology is one of the main means of professional nomination. The article is devoted to the study of the structural organization of terms of natural-museum affairs. It is found out that in the Ukrainian term system of natural-museum affairs the multicomponent terms arise based on two-component terms due to the further concretization of their value, reflecting the process of development and complication of scientific concepts occupy a prominent place and quantitative analysis was performed. It is determined that within the three-component term units of the studied industry according to the structural model noun + adjective + noun formed 36% of the total number of three-component term

units, according to the structural model adjective + noun + noun – 42%,
according to the structural model adjective + adjective + noun – 14%,
according to the structural model noun + noun + noun – 8%.

Keywords: Ukrainian language, term, three-component term compound,
natural-museum affair, structural model.

ТРИКОМПОНЕНТНІ НОМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ПРИРОДНИЧО-МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

Іванна Фецько

Анотація

Основою професійного спілкування в будь-якій галузі є спеціальна термінологія, яка вдосконалюється разом із розвитком відповідного фаху. Для музейництва, як і для будь-якої іншої галузі науки, культури чи мистецтва, термінологічна складова має не менш вагоме значення. Останнім часом у наукових колах виразно простежується зростання інтересу до питань музейництва, його теоретичного осмислення, удосконалення фахового термінного апарату, що свідчить про позитивні зміни галузі.

Термінна система природничо-музейної справи відповідно до кількості залучення компонентів складається з двох структурних типів: синтетичних (однокомпонентних) та аналітичних (двокомпонентних, трикомпонентних та багатокомпонентних) термінів. У природничо-музейній терміносистемі терміносполуки є одним із основних засобів професійної номінації. Вивченню структурної організації терміносполук природничо-музейної справи й присвячено статтю. З'ясовано, що в українській термінній системі природничо-музейної справи чільне місце займають багатокомпонентні терміни, які виникають на основі двокомпонентних терміносполук унаслідок подальшої конкретизації їхнього значення, відображаючи процес розвитку й ускладнення наукових понять, розкрито закономірності формування трикомпонентних терміносполук, виявлено їхні основні структурні моделі та проведено кількісний аналіз. Визначено, що в межах трикомпонентних терміноодиниць досліджуваної галузі за структурною моделлю іменник

+ прикметник + іменник утворено 36 % від загальної кількості трикомпонентних терміноодиниць, за структурною моделлю прикметник + іменник + іменник – 42 %, за структурною моделлю прикметник + прикметник + іменник – 14 %, за структурною моделлю іменник + іменник + іменник – 8 %.

Ключові слова: українська мова, термін, трикомпонентна терміносполука, природничо-музейна справа, структурна модель.

Розвиток сучасного суспільства супроводжується появою нових видів людської діяльності й розширенням напрямів наукових досліджень. Для забезпечення комунікативних і дослідницьких функцій у кожній спеціальній сфері діяльності відбувається формування нових термінів, що поповнюють як корпус спеціальної лексики, так і словниковий склад мови загалом (Байтерякова, Байтеряков, Байтеряков, 2019, с. 90). Терміни, що виражають поняття, які належать до якої-небудь однієї галузі людської діяльності чи людського пізнання не існують ізольовано, а об'єднуються в систему, яка в ідеальному випадку відображає систему знань цієї галузі. Кожен термін є невід'ємним елементом термінової системи, під якою розуміють сукупність елементів цілого, між котрими існує особливий та тривалий зв'язок і які адекватно висловлюють систему понять теорії та описують певну спеціальну галузь людських знань чи діяльності. Сукупність зв'язків у межах такого цілого визначає його структуру (Дорошенко, 2002, с. 151). Структурні особливості є одним із важливих завдань лінгвістичного дослідження. Термінофонд сучасних термінової систем різних галузей активно поповнюється не лише однокомпонентними терміноодинацями, а й терміносполуками – окремо оформленими, семантично цілісними утвореннями, що складаються з двох і більше компонентів, які передають складну внутрішню співвіднесеність у колі наукових понять (Малевиц, 2009, с. 35). У сучасних національних терміносистемах різних галузей знань аналітична деривація є одним із продуктивних способів номінації. Продуктивність цього способу зумовлена як лексичною природою терміна, так і його функційним призначенням. Аналітичні терміни підпорядковані внутрішньомовним законам і загальномовним впливам, відображаючи загальні тенденції розвитку сучасної української літературної мови (Гарашенко, 2016, с. 175).

За останні роки українське термінознавство збагатилося низкою наукових праць, які присвячено сучасним терміносистемам, вивчаючи які науковці більшою чи меншою мірою торкалися проблем аналітичної номінації. Так, О. Шпильківська (2009) встановлює проблеми

функціонування багатокomпонентних термінів у терміносистемі фінансового права сучасної української мови, О. Петухова (2011) здійснює аналіз структурних моделей українських термінів металознавства, визначає ступінь продуктивності та характеризує тенденції структурного моделювання на сучасному етапі, І. Бойко (2015) характеризує особливості багатокomпонентних термінів у косметології, встановлює найбільш поширені їхні структурні моделі, Л. Гаращенко (2016) розкриває закономірності формування багатокomпонентних терміносполук загальнотехнічної терміносистеми, визначає найпоширеніші структурні моделі багатокomпонентних термінів, М. Заверюченко (2016) розглядає аналітичні номінації української метеорологічної галузі, визначає та описує типові структурні моделі, за якими утворено багатокomпонентні метеорологічні терміни, встановлює ступінь продуктивності окремих структурних моделей, М. Личук та О. Захуцька (2017) окреслюють основні тенденції структурного моделювання біологічних термінів, зокрема назв дерев і кущів, М. Дзюба (2018) розкриває особливості творення та функціонування багатокomпонентних епонімічних термінів у природничих терміносистемах сучасної української мови, С. Лагдан (2018) досліджує структурні моделі аналітичних термінів із компонентом «вагон» термінології залізничного транспорту тощо.

Вивчення терміносистеми галузі природничо-музейної справи в українській мові становить інтерес як для лінгвістів, так і для фахівців сфери музейництва, оскільки останнім часом ця галузь активно розвивається і щоразу збільшується кількість музейних закладів різного профільного типу. Зважаючи на те, що за останні два десятиліття термінознавчі студії в українській лінгвістиці значно збагатилися внаслідок появи численних праць, які присвячено термінології різних галузей професійної діяльності, до сьогодні поглибленого дослідження структурних особливостей природничо-музейних термінів ще не було, що й становить **актуальність дослідження**.

Мета статті – виявити специфіку структури та характерні

особливості трикомпонентних термінів природничо-музейної справи, окреслити найпоширеніші структурні моделі, визначити ступінь їхньої продуктивності.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше детально описано трикомпонентні терміни природничо-музейної справи, визначено їхні продуктивні структурні моделі. Це питання в такому ракурсі ще не висвітлювалося в українському мовознавстві.

Об'єкт дослідження – трикомпонентні терміни галузі природничо-музейної справи.

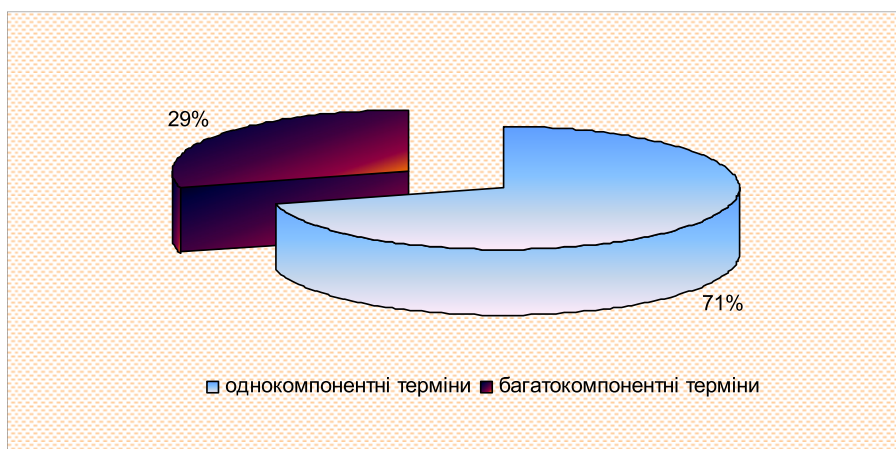
Предметом дослідження є структурні особливості термінів природничо-музейної справи сучасної української мови.

Джерельною базою роботи слугував словник природничої музейної термінології О. Климишина (2003).

Значного поширення в терміносистемі природничо-музейної справи набули терміносполуки, які, як відомо, є одним із основних засобів термінної номінації. У межах досліджуваної терміносистеми синтаксичний спосіб творення термінів шляхом поєднання мовних одиниць різних типів є досить продуктивним. Саме в терміносполуках відображається вся комплексно-структурна складність відповідної наукової галузі. Українська терміносистема галузі природничо-музейної справи не є винятком із загального правила і складається із синтетичних (однокомпонентних) терміноодиниць та аналітичних термінів, які охоплюють багатоконпонентні сполуки, у структуру яких входить декілька компонентів. В українській термінній системі природничо-музейної справи чільне місце займають багатоконпонентні терміни. Наявність зазначених терміноодиниць обумовлюється тим, що у процесі розвитку науки й техніки виникає потреба у створенні більш точних позначень. Це зумовлює виникнення нових термінів через співвіднесення вже наявних з уточнювальними мовними одиницями. Багатоконпонентні природничо-музейні терміни найчастіше виникають на основі двоконпонентних терміносполук унаслідок подальшої

конкретизації їхнього значення, відображаючи процес розвитку й ускладнення наукових понять.

Багатокомпонентні терміни становлять важливу частину загального обсягу термінів природничо-музейної справи (див. діаграму 1). У таких конструкціях залежні мовні одиниці визначають різні аспекти значення стрижневого компонента. У процесі функціонування в таких сполуках відбуваються різні семантичні процеси, зумовлені як внутрішніми взаємовідношеннями мовних одиниць, так і зовнішнім впливом усієї термінної системи, особливо сусідніх елементів та ланок, що утворюють

Діаграма 1. Кількісне співвідношення термінів природничо-музейної справи за структурою

внутрішні системні об'єднання.

Разом із двокомпонентними терміноодиницями досліджуваної термінної системи значну роль відіграють трикомпонентні терміноодиниці.

У межах трикомпонентних термінних одиниць природничо-музейної справи виділяємо такі структурні моделі:

- 1) переважну більшість становлять терміни, у яких основне термінне значення виражене групою **іменник + прикметник + іменник**.

Терміноодиниці цього типу утворені за моделлю $N^1 + Adj^2 + N$ (36 % від загальної кількості трикомпонентних терміноодиниць): а) $N + Adj + N$: *акт внутрішньої передачі, атрактивність музейного предмета, вивчення музейного предмета, виготовлення природничих препаратів, властивості музейного предмета, експресивність музейного предмета, естетичність музейного предмета, зберігання музейних фондів, історія музейної справи, каталог музейних колекцій, класифікація музейних експозицій, методика музейної справи, напрями музейної діяльності, облік музейних фондів, опис музейних фондів, охорона навколишнього середовища, предмет загальної музеології, предмет музейного значення, програма музейної експедиції, переоблік музейних фондів, списання музейного предмета, формування музейних фондів, шкідники музейних предметів та ін.; б) $N + Adj^3 + N$: *документація науково-просвітницької роботи, зміст природничо-музейної експозиції, склад природничо-музейних фондів, структура природничо-музейних фондів, тип лісорослинних умов та ін.; в) $Nc^4 + Adj + N$: *парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та ін.***

- 2) не менш поширеною є група **прикметник + іменник + іменник**, у якій співіснують такі моделі (42 % від загальної кількості трикомпонентних терміноодиниць): а) $Adj + N + N$: *Вчена рада музею, джерельна база експозиції, екологічна група асоціацій, жива оболонка Землі, Зелена книга України, міжнародна рада музеїв, міжнародний день музеїв, монтажний лист експозиції, музейний фонд України, Червоний список видів та ін.; б) $Adj + N + N$: *інформаційно-пошукова система музею, природно-заповідний фонд України, редакційно-видавнича рада музею та ін.* Такі тричленні структури уточнюють і деталізують двокомпонентні терміни. Однак трапляються також одиниці, оформлені як модель **іменник +***

¹N – іменник

²Adj – прикметник

³Adj³ – складний прикметник

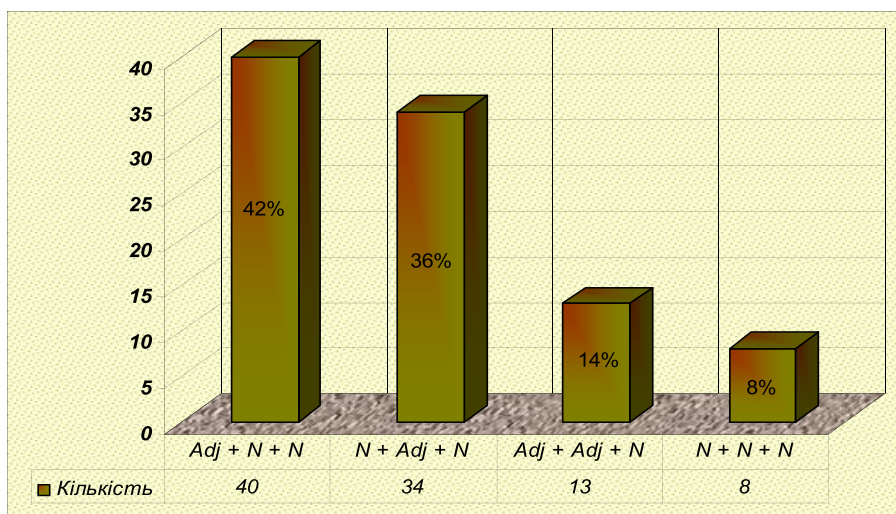
⁴Nc – складний іменник

іменник + прикметник, що по суті є тією ж самою моделлю, оскільки прикметник залежить від другого іменника: *анатомія тварин порівняльна, вирішення експозиції барвне, вирішення експозиції генеральне, експертиза проекту екологічна, ємність середовища біологічна, класифікація екосистем типологічна, комплектування фондів наукове, концепція експозиції наукова, концепція експозиції художня, концепція музею наукова, метод комплектування систематичний, проєкт експозиції ескізний, функції музею соціальні, чинники еволюції елементарні та ін.;*

- 3) окрему частину в досліджуваній терміносистемі становлять терміносполуки, утворені за моделлю **прикметник + прикметник + іменник** (Adj + Adj + N) (14 % від загальної кількості трикомпонентних терміноодиниць): *національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, універсальна конструктивна система та ін.* Для групування термінів музейництва у словниках упорядники часто застосовують інверсію (перестановку компонентів), наприклад, за так званою моделлю **іменник + прикметник + прикметник** (N + Adj + Adj) утворено такі терміноодиниці: *програма міжнародна біологічна, програма міжнародна гідрологічна, середовище навколишнє природне та ін.;* модель **прикметник + іменник + прикметник** (Adj + N + Adj) представляють такі терміноодиниці: *експозиційний ряд систематичний, музейна політика національна та ін.* Такі терміносполуки виникають унаслідок ускладнення двокомпонентних структур через подальшу конкретизацію, що відбувається приєднанням означення до означуваного за вказівки на різновид поняття, названого терміносполукою. У таких конструкціях перший прикметник виконує уточнювальну функцію. Наприклад, термін *експозиційний метод* після приєднання до нього ще одного прикметника диференціюємо за певними ознаками: *експозиційний метод може бути ансамблевий, систематичний, тематичний;*

- 4) менш продуктивною є група **іменник + іменник + іменник** (N + N

+ N) (8 % від загальної кількості трикомпонентних терміноодиниць): *книга реєстрації актів, план комплектування фондів, принцип побудови експозиції* та ін. У таких терміносполуках препозитивний іменник уточнює основну ознаку середнього компонента, а субстантив у постпозиції позначає категорію об'єкта, на який спрямовано семантичний вплив попередніх одиниць.

Діаграма 2. Кількісний склад трикомпонентних термінів
природничо-музейної справи

Отже, для сучасного етапу розвитку науки характерною є номінація понять за допомогою багатокомпонентних терміносполук, які незалежно від їхньої довжини та лексико-граматичного категорійного складу виражають одне термінне значення.

Лінгвістичний аналіз трикомпонентних терміноодиниць природничо-музейної справи уможливив визначити їхні продуктивні моделі. Трикомпонентні природничо-музейні терміни найчастіше виникають на основі двокомпонентних терміносполук унаслідок конкретизації їхнього значення або ж можуть не проходити етапу двокомпонентної терміносполуки, а утворюватися як самостійні одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Байтерякова, Н. Ю., Байтеряков, О. З., Байтеряков, Є. О. (2019) Структурно-логічне моделювання термінів на прикладі англійської спелеологічної термінології. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Т. 30 (69). № 3. Ч. 1. с. 90–95.
- Бойко, І. І. (2015) Структурні моделі багатокомпонентних термінів-словосполучень у косметології. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. № 3. с. 47–53.
- Гарашенко, Л. Б. (2013) Багатокомпонентні термінологічні одиниці загально технічної терміносистеми. Термінологічний вісник. Вип. 2 (2). с. 65–71.
- Гарашенко, Л. Б. (2016) Семантична структура аналітичних термінів науково-технічної термінології. Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 44. с. 175–182.
- Дзюба, М. М. (2018) Особливості багатокомпонентних епонімічних термінів. Закарпатські філологічні студії. № 6. с. 11–15.
- Дорошенко, С. М. (2002) Про польову структуру української термінології нафтогазової промисловості. Проблеми граматики і лексикології української мови. Зб. наук. праць. Київ. с. 151–159.
- Заверюченко, Н. П. (2016) Аналітичні номінації в українській метеорологічній термінології (семантика та структура). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. Вип. 74. с. 159–163.
- Климишин, О. С. (2003) Природнича музейна термінологія : словник-довідник. Львів: Державний природознавчий музей НАН України.
- Лагдан, С. П. (2018) Структурні моделі аналітичних термінів із компонентом «вагон» (на матеріалі термінології залізничного транспорту). Філологічні трактати. Т. 10. № 2. с. 67–76.
- Личук, М. І., Захуцька, О. В. (2017) Лінгвістичне описування двокомпонентних і трикомпонентних біологічних термінів:

- структурне моделювання. Науковий вісник НУБіП України. Серія : Філологічні науки. Вип. 272. с. 84–89.
- Малевич, Л. Д. (2009) Багатокомпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації. Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. Вип. VII. с. 35–38.
- Петухова, О. (2011) Структурне моделювання українських термінів металознавства. Вісник Нац. університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. № 709. с. 43–46.
- Шпильківська, О. В. (2009) Багатокомпонентні терміни (терміні-словосполуки) фінансового права в українській мові. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Вип. 20. с. 747–750.

Integrated Learning: Teaching Ukrainian Literature and Ukrainian as a Foreign Language – Why, What for, and How

Kateryna Tanchyn

Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor

Department of Ukrainian Studies

Hankuk University of Foreign Studies

Email: ktanchyn@gmail.com

Abstract

The aim of this article is to consider the use of Ukrainian Literature in the process of teaching-learning Ukrainian as a Foreign Language. While Literature teaching has been at the forefront of the EFL learning environment since the 1980s, Ukrainian linguists have not paid necessary attention to this field of study. That's why this article aims to raise awareness on the significance of literature teaching, illustrate the contribution that literature can make to the learners' language enrichment: the development of reading skills, higher literacy and communicative competence. Also, this paper presents evidence that Ukrainian fiction books can be effectively used not just to acquire Ukrainian as a foreign language but also to explore cross-cultural values, develop tolerance and awareness of difference, and thus benefit learners in personal growth. Through the comparing emotions of the characters in the reading text with their own learners can get important insights about themselves and the world around them.

It is emphasized that special attention needs to be given to fiction studies as a main mean of developing sociocultural competence.

The research paper outlines the adaptation strategy and the system of exercises to literary texts for foreign students, describes some of the approaches that are worth using when literature is taught and traces how “traditionally” used techniques and methods make it harder for students to

appreciate studying literature in Content and Language Integrated Learning context.

Keywords: literature and language integrated learning, fiction books, Ukrainian as a foreign language, sociocultural competence, textbook, exercises.

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ: ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ – ЧОМУ, НАВІЩО ТА ЯК

Катерина Танчин

Анотація

Головна мета цієї статті – звернути увагу на комплексне вивчення української мови як іноземної та української літератури. З 1980-их рр. ведеться активна дискусія про вивчення літератури в контексті вивчення англійської мови як іноземної, тоді як українські лінгвісти не надають належної уваги можливостям подібного інтегрованого навчання. Ось чому в цій статті ми намагаємося особливу увагу звернути на потребу викладання літератури в неукраїнськомовній аудиторії, демонструємо вклад літератури в загальні мовні досягнення інофона, що полягає у розвитку як навичок читання, так і комунікативної компетенції, у підвищенні загальної грамотності.

Також у статті ми наводимо докази, що українська художня література займає свою нішу не тільки в контексті вивчення української мови як іноземної, але також є чудовим джерелом для ознайомлення з міжкультурними цінностями, для розуміння та плекання толерантного ставлення до інакшості, що разом узятє сприятиме особистісному розвитку студентів-іноземців – представників різних культур. Увага до емоцій літературних героїв, їхнє порівняння з власним внутрішнім життям дозволяє студентам дізнатися більше як про себе, так і про світ довкола них.

У статті особливу увагу звертаємо на те, що вивчення художньої літератури може стати чи не головним засобом розвитку соціокультурної компетенції.

Також висвітлюємо комплексне вивчення літератури та іноземної мови в руслі стратегій адаптації, розбираємо систему вправ до художніх текстів та підходи до викладання художньої літератури для інофонів,

відстежуємо застарілі на сьогоднішній день техніки і методи в контексті одночасного комплексного вивчення мови та літератури.

Ключові слова: інтегроване навчання мови та літератури, художня література, українська мова як іноземна, соціокультурна компетенція, підручник, вправи.

Існує безперечний зв'язок між навчанням української мови як іноземної і викладанням української літератури українською мовою для іноземних громадян. Так принаймні мало би видаватися на перший погляд – бо й там, і там Мова виступає і головним засобом, і головною ціллю. А натомість маємо ситуацію, коли для багатьох мовників це не є очевидною істиною.

Без довгих передмов дозволимо собі розпочати з головного аргументу, який свідчить не на користь використання художньої літератури на уроках вивчення іноземної мови, а саме, що «доглянута й багато прикрашена» мова художнього твору є далекою від щоденної мови, а тому для практичного користування, себто для бізнесу, навчання, торгівлі, туризму і простого виживання – є цілком непридатною. Відразу ж дозволимо собі зауважити, що цей аргумент могла би сказати людина, яка ніколи не викладала іноземної мови і зовсім не знайома з практичною стороною справи.

Щоби не вдаватися до нараз усього простору української художньої літератури (що, безперечно, дало б нам безмежну кількість добрих прикладів), звернімося до програми дисципліни «Українська і зарубіжна література» для студентів-іноземців підготовчих факультетів вищих навчальних закладів України (2004 рік). У першому ж розділі «Усна народна творчість» родинно-побутову лірику представляє пісня «Сонце низенько, вечір близенько». Поза чудовим вокально-інструментальним оформленням пісні (досвідом перевірено, що прослуховування пісні викликає бурю емоцій у слухачів-іноземців) навіть якби потрібно було знайти добрий ілюстративний матеріал до певних граматичних тем, то кращого би, певне, й не знайшлося. Тут і чудові зразки зменшено-пестливої лексики (низенько, близенько, серденько, рученьки, біленькі), і важкі для опанування дієслова руху («спішу до тебе, лечу до тебе»), і «проблемна» форма майбутнього часу доконаного виду дієслів («Як я прийду, тебе не застану,... нежив я стану»), і врешті так усім бажана загальноживана лексика (сонце, вечір, спішити, летіти, обіцяти, любити, жити, прийти, стати).

Детальніше про якнайкраще використання української художньої літератури на уроках вивчення української мови як іноземної ми ще

поговоримо нижче. Та на закінчення «дискусії» з уявними опонентами – противниками «художнього слова» на уроках вивчення іноземної мови, дозволю собі сказати кілька слів з власного досвіду вивчення англійської мови в університеті. Була то наука для мене важка й суха з вивченням вихолощених текстів про столиці світу та усі ці кембриджські університети, що видавалося тоді таким далеким, нецікавим і цілком мені непотрібним. Все змінилося одного дня, коли нова молода викладачка побудувала урок на прослуховуванні двох популярних пісень («The Lady in Red» у виконанні Кріса де Бурга і «My way» у виконанні Френка Сінатри) і виконанні відповідних до тексту пісень вправ. І це було вперше, коли я відчула «смак» англійської мови, коли я зрозуміла, що це не «сіро-мертва» мова, якою можна говорити тільки про громадський транспорт у Лондоні і тому подібне, а мова «живої людини», у якої, як і в мене, є життєва історія і є почуття. Того дня англійська мова набула для мене кольорів, того дня її захотілося вивчити.

Гадаю, що цей мій досвід є типовим для мільйонів людей, які в такий спосіб переборювали власні ментальні блоки в процесі опанування іноземної мови.

У 80-их рр. XX століття це врешті стало очевидним для фахівців з викладання англійської мови як іноземної. Підсумковими до тодішніх дискусій на цю тему можна вважати твердження Collie J. і Slater S. (1987, р. 3-4), які поза загальновизнаним, що література веде мову про загальнолюдські цінності, називають ще чотири головні причини, чому художню літературу варто використовувати на курсах вивчення іноземної мови: автентичність, культурне збагачення, мовне збагачення, особиста участь.

Саме з цього часу предмет Англійська література стає обов'язковим на курсах вивчення Англійської мови як іноземної в різних університетах світу. Звичайно, що не все було гладко на початках, та й по сьогодні ведуться дискусії, на якому рівні знання мови варто впроваджувати цей предмет у розклад, чи варто адаптувати художні тексти чи ні, скорочувати чи ні, краще використовувати дитячу літературу чи класичні тексти, художню літературу яких жанрів найкраще використовувати тощо.

При тій нагоді хочеться згадати дуже цікавий експеримент, який з 1980-их рр. проводили протягом двох десятиріч років на островах Фіджі, у Сінгапурі, Шрі-Ланці та Південній Африці (Elley, W., Cutting, B., Mangubhai, F., Hugo, C., 1996). Окремі школи цих країн були забезпечені цікавою та гарно ілюстрованою художньою літературою англійською мовою. Шкільні вчителі англійської мови повинні були використовувати ці книги замість звичного навчання іноземної мови за шкільною програмою. Деякі книги учні читали самі, деякі – у парах, ще інші розбирали з вчителями (тоді аналізу піддавався не тільки зміст, але й титульна сторінка, назва книги, ілюстрації тощо). Учителі розробляли вправи до текстів книг, які учні подекуди повинні були виконувати вдома самостійно, решту – разом з вчителем у класі. (Детальніше про методи роботи з цими книгами можна прочитати в Mei-Ling Chen (2014)). У всіх згаданих країнах проект пройшов надзвичайно вдало, на екзаменаційних тестах учні експериментальних шкіл показали набагато кращий результат, ніж їхні однолітки, що вчилися за звичною програмою. Учителі також в один голос стверджували, що праця з ілюстрованою художньою літературою виявилася набагато ефективнішою від навчання за традиційними підручниками.

Не дивно, що цей експеримент дав такий добрий результат, бо яких би цілей не переслідувала людина, що береться до вивчення іноземної мови (робота, професійне зростання, переїзд в іншу країну, подорожі, зрозуміти слова улюбленої пісні тощо) рано чи пізно вона зіткнеться зі ситуацією, коли вироблення головних компетенцій стане недостатнім для того, щоб підтримувати мотивацію до вивчення іноземної мови на належному рівні.

Людина – істота біосоціокультурна. Тому соціокультурна компетенція є не менш важливою за мовленнєву, мовну та комунікативну компетенції.

Без знання соціокультурного контексту вивчення іноземної мови, звичайно, є можливим, але чи буде воно повноцінним та ефективним? Представники іншої культури, їхній світ, їхній менталітет залишатимуться для студента чужими, поза сферою будь-яких його інтересів. Але художня література з її гумором та іронією, ліричними відступами та портретними характеристиками, побудовою сюжету та

веденням оповіді відкриває шлях до кращого пізнання національного характеру того народу, мова якого вивчається. Як тільки студент-іноземець розгорне художню книгу, йому відкриються думки, почуття, радощі, страхи, надії людей різного віку і різних соціальних станів тої країни, мову якої він вивчає.

І що не менш важливо, як вірно підмітили Collie і Slater (1987, р. 2), «література промовляє до серця тою ж мірою, що й до розуму, тому дає матеріал емоційно забарвлений, такий, що дозволяє створити повніший контакт з особистим життям того, хто вивчає мову, а відтак це є доброю протиположністю недовготривалому впливу коротких текстів підручників».

У руслі європейської концепції CLIL (Content and Language Integrated Learning) предмет Художня література на курсах (підготовчих факультетах) вивчення другої мови має дві головні цілі: вивчення мови і вивчення літератури.

Отож, з одного боку, Література як відображення людського знання та світової культури, а з іншого боку, Література як вид мистецтва, що оперує словом, є втіленням слова, а відтак є як головним об'єктом, так й інструментом вивчення мови. Література – найбільше джерело фразеологізмів та сталих висловів, які своєю чергою є чудовим зразком національного світосприймання, у сконцентрованому вигляді – ставлення народу до себе і до світу. До того ж тут ми маємо справу не з «відполірованою» мовою, спеціально підібраною до запам'ятовування граматичних чи синтаксичних правил, а з «живим» потоком мовлення, який подекуди є просто необхідним, щоб розірвати коло механічного заучування. Поза тим читання художнього тексту є незамінним матеріалом для кращого розуміння семантико-синтаксичних зв'язків у реченні, дозволяє студентів на практиці побачити різноманітні форми синтаксичної організації мовлення та шляхи поєднання думок, що безперечно послужить удосконаленню навичок письмового мовлення в студента.

Є ще третій бік використання художньої літератури для вивчення другої мови – паралельно реалізовується мета кращого розуміння етичних норм та правил доброчесного життя в суспільстві. Досліджуючи Добро і Зло в літературних текстах, можна, і треба, скерувати студента

до формування особистого ставлення до прояву цих головних категорій моралі в людському житті. Додатковим бонусом тут служитиме те, що вивчення літератури іншого культурного середовища відкриватиме перед студентом відмінний погляд на здавалося би цілком традиційні і непорушні цінності, а відтак служитиме добрим «протівірусним» засобом від обмеженого етноцентризму, бачення норм та цінностей власної культури як єдиноправильних.

В ідеалі вивчення іноземної мови повинно відбуватися паралельно з вивченням історії, географії, літератури, фольклору, економіки, довкілля, суспільно-політичного становища країни, мову якої вивчають. Якщо ж часові рамки не дозволяють пройти по всіх векторах розвитку національної культури, дозволимо собі стверджувати, що предмет Література може служити тим універсальним інструментом, що при вмілому застосуванні покриє нестачу матеріалу по країнознавству. Політика, економіка, релігія, історія, соціальне життя, звичаї та традиції, національний характер, світогляд, манери поведінки – все це знаходить своє відображення в дзеркалі літератури та багатому біографічному матеріалі її творців. Зрештою, справа навіть не в тім, що література – один з найуніверсальніших предметів, а в тім, що, як дуже доречно зауважила Chen, Z., знання літератури створюють ґрунт для «кращого розуміння та поваги в глобальному контексті побудови світової гармонії» (2012, р. 39).

Звернімося ще раз до згаданої вище Програми з дисципліни «Українська і зарубіжна література» (2004 рік) та поміркуймо, які запити, поза безпосередніми цілями вивчення літературного процесу, покриває собою поданий матеріал, скажімо, у сфері історії. «Повість минулих літ», «Слово про Ігорів похід» – історичне підґрунтя згаданих творів відкриває перед студентом світ Київської Русі, життя східних слов'ян, утвердження християнства, політичну боротьбу та об'єднуючу роль держави в IX–XIII ст.; українські думи відображають історичне минуле XVI–XVIII століть, козацькі часи, боротьбу з татарами та турками; творчість Тараса Григоровича виливається у цілісну концепцію історії України, тоді як історія життя Кобзаря безперечно є частиною історії українського народу з його прагненням до поборення кріпацтва,

самостійного розвитку та відродження вільного життя; Іван Франко – який не міг собі дозволити бути тільки письменником, бо хотів навчити українців «чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими, а українцями без соціальних кордонів...» («Одвертий лист до галицької української молодіжі»; Леся Українка, псевдонім якої промовляє сам за себе; громадянська лірика Павла Тичини, Олександра Олеся, Володимира Сосюри йшла нога в ногу з початком національного відродження України в 1917-1920 рр.; хто розповість більше, ніж шістдесятники, про боротьбу з тоталітаризмом в післясталінські часи, і не тільки своїми творами – вони відкрито виступала на підтримку дисидентів, були чи не на всіх судових процесах, де розглядали справи українських політв'язнів. Зрештою, так повелося, що українські письменники усіх століть були не тільки творцями художніх світів, але й не меншою мірою – громадянами не байдужими до долі свого краю.

Як відомо, кожна людина справжній інтерес проявляє до того, що має для неї особистісне значення. А роздуми над художнім твором – один з тих найкращих шляхів, який дозволяє студентам «поміркувати над власним життям...» – стверджує Langer, J. A. яка протягом двох років досліджувала можливості підвищення грамотності серед учнів двомовних шкіл саме за допомогою художньої літератури. Не можемо не погодитися з дослідницею, яка стверджує, що «коли студенти читають – «горизонти можливостей» виникають перед ними, дозволяючи їм відразу обдумувати ідеї, ставити запитання, визначати проблеми та шукати причини і зв'язки. Вони прогнозують можливий розвиток подій і саме такий вид думання лежить в основі грамотного мислення» (1997, р. 5).

Іншими словами, вивчення іноземної мови, літератури, культури загалом, повинно бути спрямованим у русло, де студент не просто накопичує якнайбільше нової інформації, але де пізнання нових ідей, думок, стилю життя, ставлення до загальнолюдських цінностей братиме участь у витворенні в студента цілісного уявлення про світ, в центрі якого стоятиме людина, яка пізнає себе, себто він сам. І найкращий спосіб допомогти людині не загубитися в процесі власного світотворення – це дати їй можливість спочатку охарактеризувати, зіставити та узагальнити ті знання, які вона вже має. Іншими словами,

все повинно починатися з найпростішого: «У нас так, а як у вас? Вони думають так, а ти?» Здавалося би елементарні речі, але в більшості Підручників для вивчення української як іноземної мені не зустрічалися завдання, які б залучали студента до критичного мислення.

Хто з нас не вчився за шкільними підручниками, які нібито й про вічне і прекрасне, але це так важко помітити за сторінками списаними дрібним шрифтом про однаково безликі біографії, переповнені роками, і не менш безликі твори, де є тільки ідеї, теми та позитивні і негативні персонажі. Хто добровільно захоче довго перебувати в мертвих пустелях таких підручників? Погодьмося, найкращими нашими шкільними вчителями були ті, які уникали «допомоги» шкільних підручників.

Щоб самим не загубитися в хащах теоретизування, перейдімо до конкретики. Візьмімо, наприклад, викладання «Лісової пісні» Лесі Українки, твору, де краса поетичного слова, трагізм зображуваного, балансування сюжету на межі двох світів – світу мертвих і світу живих не зможе нікого залишити байдужим. А для кращого введення студента в коло художнього світу драми радимо розпочати виклад з пошуку подібностей і відмінностей поміж міфічними істотами «Лісової пісні» (Мавка, Русалка, Лісовик, Водяник, Злидні, Той що в скалі сидить) та магічними істотами, «мешканцями» тої національної культури, яка є рідною кожному студентові-іноземцеві. Звичайно, такий щирий інтерес до рідних студентові вірувань та міфів буде неабияким стимулом, наприклад, для корейського студента порівняти образ «Того, що в скалі сидить» з духом гір в корейській міфології, а студенти з країн арабського світу зможуть поділитися своїми міфами про перевертнів-гулів, які в образах гарних дівчат не гірше за мавок та русалок можуть заманювати одиноких мандрівників.

Одним з головних способів викладання літератури є вивірений часом метод «питання-відповіді». Щоправда, дуже часто ці питання будуються так, що той, хто відповідає, має стійке відчуття – його думка тут нікого не цікавить, а єдино можлива відповідь вже є у голові вчителя, і йому, студентові, потрібно тільки ословити її. Тому продовжуючи тему створення «тіснішого» контакту поміж художнім твором і студентом, розкриття в останнього можливостей поглибленого читання, радимо до

кожного тексту підібрати такі запитання, які б стимулювали розвиток дискусійних та комунікативних умінь у студентів.

Розгляньмо, як це можна зробити на прикладі драми «Украдене щастя» Івана Франка. Без сумніву, студентам буде цікаво поставити себе на місце Анни чи Миколи Задорожних і поміркувати над тим, як би вони вчинили на місці головних героїв. Питання на кшталт «Чи був Микола щасливим у шлюбі з Анною?» та «Як Анна та Микола житимуть після смерті Михайла?» також завжди викликають живий відгук у студентів-іноземців.

Погоджуюсь з більшістю дослідників, що Літературу можна залучати до навчального процесу по досягненню студентом рівня A2 («виживання»). До речі, можу сказати з власної практики, що саме на «переході» від A2 до B1 студенти починають звертатися до викладача за порадою, яку художню літературу вони б могли використати для ефективнішого вивчення мови. Але от відповідь на це запитання може стати (і є) нелегким завданням для викладача не тільки в Україні. Хоча є один вид літератури, який без вагань можна використовувати навіть на початкових етапах вивчення мови – це дитяча література. Один чи два головні герої, невибаглива і зрозуміла сюжетна лінія, чітка побудова речень, використання слів у їх прямому значенні і багатство ілюстративного матеріалу роблять дитячу літературу улюбленим читивом старанних студентів на початкових етапах вивчення іноземної мови. Щодо літератури для дорослих, то для її вдалого застосування та вивчення на уроках вивчення іноземної мови варто врахувати кілька важливих моментів.

Як часто ми, наприклад, чуємо нарікання українських школярів на незрозумілі їм слова у творах Івана Франка чи Василя Стефаника? А що вже говорити про тих, для кого українська – іноземна мова? І це тільки одна причина, чому потрібно бути дуже розважливим у підборі літератури. Переконана, процесу спрощення художнього тексту – не уникнути, а інакше навіть на вищих рівнях вивчення мови доведеться зіткнутися зі ситуацією, коли занадто повільне осягнення та вивчення тексту може перешкодити студентові відслідковувати логіку подій у творі.

Для прикладу наведемо уривок з драми Івана Франка «Украдене щастя», який було адаптовано для кращого засвоєння матеріалу студентами-іноземцями, що перебувають на рівні володіння мовою B1.

оригінальний текст	адаптований текст
Анна (несміло). Так ти... не гніваєшся на мене? Не проклинаєш мене?	Анна. (несміливо). Михайле, ти... не гніваєшся на мене?
Жандарм. На тебе, бідна сирото! Хіба ж я не знаю, що ти тут нічого не винна, що у тебе не було власної волі, що тебе загукали, одурили, замучили? Та ні, признаюся тобі, в першій хвилі, дізнавшись, що ти вийшла замуж за отсього тумана, я був лютий на тебе. Я був би вбив тебе, коли б ти була де близько. Я цілими днями бігав мов одурілий по полю і кляв тебе, просив на тебе у бога найтяжчої кари, найстрашнішого лиха. Анна (перелякана). Михайле! Жандарм. Не бійся, бог не дитина, щоби слухати прокльонів одурілого чоловіка. Анна (крізь сльози). Ой, боюсь, що він таки вислухав тебе! Жандарм (радісно). Що? Значить, ти не забула мене? Любиш мене ще, Анно?	Михайло. На тебе, бідна сирото! Я знаю, що ти не винна, що у тебе не було власної волі. Але признаюся тобі – коли я дізнався, що ти вийшла заміж, я був дуже сердитий на тебе. Якби ти була близько, я би вбив тебе. Анно, ти не забула мене? Любиш мене ще, Анно?
Анна (з переляком відпихає його від себе). Мовчи, мовчи! Що ти говориш? Не смій до мене так говорити. Я шлюбна жінка, я чоловіка маю.	Анна. Мовчи, мовчи! Що ти говориш? Я одружена жінка, я маю чоловіка.
Жандарм. Е, що такий чоловік! Нині є, а завтра може не бути.	Михайло. Який це чоловік?! Нині він є, а завтра може не бути.
Анна. Як то? Що се значить? Що ти говориш?	Анна. Що це значить? Що ти говориш?
Жандарм. Нічого. Так собі. Але якби його не було, то ти...	Михайло. Нічого. Але якби його не було...
Анна. Мовчи! Мовчи! Не говори! І про чоловіка мого не смій думати нічого злого!	Анна. Мовчи! Мовчи! Не говори! І не думай нічого поганого про мого чоловіка!

Також потрібно пам'ятати, що студент-іноземець не знайомий з культурним контекстом виписаних у творі подій, і це також завдання

викладача – дати попередньо (чи в процесі) якнайбільше додаткової інформації для кращого розуміння тексту. Наприклад, звернімося до портретних характеристик у творі І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» (які, до речі, за своїм лексичним наповненням не втратили актуальності і в наші дні, тому без жодних спрощень можуть бути використані на уроках вивчення української як іноземної). Якщо при творенні образу головної героїні Мелашки автор послуговується традиційним «була гарна, як червона калина, ..., губи були повні та червоні, як калина», то безперечно викладачеві варто звернути увагу студентів на один з головних і такий, що має багате смислове навантаження, символів в українській культурі – символ калини. Звичайно, не обійтися при тім без зображення калини.

І при цій нагоді хочеться сказати кілька слів про ілюстративний матеріал у Підручниках. З усім зрозумілих причин економії коштів у більшості підручників з вивчення української мови як іноземної ілюстрацій часто-густо немає взагалі.

Ми можемо вдаватися до підтримки вченого та одного з найбільших мислителів кінця епохи пізнього Відродження Еразма Роттердамського, який радив за будь-якої можливості при вивченні мови використовувати ілюстрації, а можемо звернутися до ближчих нам досліджень. Адже ілюстративний матеріал у підручнику «Українська література для студентів-іноземців» – це не просто прикраса, і не тільки додаткова інформація, це ще й учбовий засіб, з яким можна (і треба) працювати. На підтвердження цього ще раз звернімося до повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» та чудових ілюстрацій Анатолія Базилевича. Художник створив інформативно наповнені зображення до кожного повороту сюжету повісті. Залишилось тільки «вистроїти» їх в ряд та дати можливість студентам самим описати хід подій у творі.

Щоправда, трохи випередили ми самі себе, бо розмову про ілюстрації в підручниках слід було починати від того, що, властиво, «Підручники повинні бути»! Та й то не один, а для різних рівнів знання мови. Переконана, що українську художню літературу в подібному Підручнику слід подавати в контексті історії розвитку світової літератури. Звичайно, що центральною віссю Підручника повинні бути тексти, що містять

інформацію зі сфери історії та теорії літератури (літературні напрями та течії; біографії письменників; історії написання творів; зміст, форма, ідея та головні персонажі творів тощо). Але не менш важливо, щоби це було подано в культурно-історичному контексті розвитку світової літератури загалом і української літератури зокрема. Тому цілком доречним є те, що програма з викладання літератури студентам-іноземцям називається «Українська і **зарубіжна** література». Видається надзвичайно важливим, щоб українську літературу студенти-іноземці сприймали не такою, що стояла осторонь тих історичних процесів, які впливали на досягнення в духовному і культурному житті людства, але бачили її в єдиному потоці розвитку літератур інших народів (хоча і зі своїми національними особливостями).

А з іншого боку, людям властиво ділитися власними знаннями. Кожен іноземний студент має що розповісти про історію та культуру власного народу, тому, як показує практика, навіть «наймовчазніший» китайський студент починає говорити, коли мова заходить про китайських видатних поетів епохи Тан Ду Фу та Лі Бо, тим паче, коли він бачить щире зацікавлення з боку викладача та одногрупників. Про використання «рідних» кожному студентові знань, а особливо потенційно «літературних» знань на уроках вивчення іноземної мови детальніше можна прочитати у вже згадуваному дослідженні Langer, J. A. (1997).

Виходячи з цього цілком природним буде, наприклад, вивчення літератури Київської Русі (перші руські літописи, поема «Слово о полку Ігоревім») поєднувати з оглядом середньовічної літератури періоду династії Тан (творчість Лі Бо та Ду Фу), що вважається золотим періодом розвитку китайської поезії, та розквітом персько-таджицької поезії цього часу. Звичайно, за браком часу не видається можливим робити детальних екскурсів в історію розвитку цих літератур (та це, зрештою, і не є метою такого курсу). Тоді варто обмежитися коротким оглядом розвитку науки і мистецтва в період династії Тан, поцікавитися поглядом студентів на роль поезії в житті людини (і чому це було таким важливим тисяча років тому в Китаї, коли вірші писали практично всі, починаючи від імператора і закінчуючи найбільшим селянином), а також розглянути кілька поезій Омара Хайяма, тим паче, що в перекладі українською

глибина думки митця майстерно обрамлена в простоту слововживання, як от, наприклад, у цьому рубаї:

Я тільки знаю, що знання шукаю,
В найглибші таємниці проникаю.
Я думаю вже сімдесят два роки –
І бачу, що нічого я не знаю.

У такому ж ключі варто роль Тараса Григоровича Шевченка в історії української літератури та й історії краю загалом подавати в світовому контексті, в оточенні таких постатей як Дж. Байрон, О. Пушкін, В. Гюго та А. Міцкевич. Відповідно життєтворчість Івана Яковича Франка органічно виглядатиме в парі з такими велетами художнього слова як Ф. Достоевський, О. де Бальзак, Стендаль та Чарльз Діккенс.

Та яким би добрим не був підручник, застарілі чи невідповідні методи навчання можуть відбити охоту навіть у найстаранніших студентів. Як показує практика, найчастіше стається та помилка, що викладачі механічно переносять методи навчання літератури рідною мовою на уроки вивчення літератури іноземною мовою. Варто зауважити, що це трапляється і при написанні підручників для вивчення іноземної мови. Добрим ілюстративним матеріалом такої поширеної помилки може служити підручник Дяченко, С., П'ятецька, О. (2010). Українська література для іноземних студентів. У першій ж темі «1. Література як мистецтво слова» автори знайомлять студентів з літературними родами та жанрами. Інформація подана лаконічно і виглядає, що це скорочений варіант якогось літературознавчого довідника. Не маючи змоги дізнатися, для якого рівня володіння мовою створений цей підручник, з огляду на важкість та «сухість» поданої інформації, допускаємо, що тільки людина, яка вільно володіє українською мовою, і до того ж наділена енциклопедичним складом розуму, може зацікавитися поданою інформацією. Ось, наприклад, як автори знайомлять потенційних студентів-інофонів з такими жанрами в українській літературі, як балада та ліро-епічна поема: «Твори, які не належать ні до епосу, ні до лірики, наприклад балади, ліро-епічні поеми тощо, становлять мішані форми (види)».

До недавніх часів (хочеться надіятися, що це таки вже в минулому) саме так це й подавали в українських шкільних підручниках. Не будемо торкатися зараз теми наскільки інформативним, повчальним, і що важливо, потрібним є в такий спосіб подана інформація для українських школярів, але погляньмо на це речення з точки зору студента-іноземця. Допустімо, що це великий знавець літератури і терміни «лірика» та «епос» йому знайомі, але якщо він нічого не знає про такі жанри української літератури, як «балада» та «ліро-епічна поема», то що йому дасть механічне запам'ятовування того, що це мішані форми? «Мішані форми» на підставі чого?

Та повернімося до аналізованого підручника. За короткими текстами іде стандартний набір запитань, які, як це часто буває з підручниками для вивчення іноземної мови, передбачають, що студент повинен у тексті віднайти те єдине речення, що й буде вірною відповіддю. Часто-густо студентові навіть не потрібно розуміти, про що йде мова в тексті, а просто знайти однакові слова у тексті і в запитанні. Тому й не дивно, що студенти, навіть маючи знання з мови на рівні A1, чудово справляються з такими механічними завданнями. Зрештою, говорити тут можна багато і є про що, але це вже тема окремого дослідження. А для допитливого майбутнього автора чудового підручника з літератури для іноземних громадян, підкажемо, що роди та жанри художніх творів можна подати дуже схематично, у вигляді таблиці, до якої буде зручно повертатися в процесі навчання щоразу, коли вивчатиметься твір нового жанру. Таким чином, крок за кроком, цілком незрозумілі літературознавчі терміни обростатимуть смисловим навантаженням і їх вже не потрібно буде механічно зазубрювати, вони стануть частиною особистого пізнавального досвіду студента.

Повертаючись до теми методів навчання, особливу увагу радимо звернути на мультимедійні «підручні інструменти», які чи не найкраще пасують саме до вивчення літератури. Усе незрозуміле чи й навіть упущене в тексті стане візуально доступним, усе, що видавалося дивним і чужим – обросте національним колоритом і набуде сенсу. Доцільним видається зробити до деяких тем РРТ. Наприклад, беручись до «Тіней забутих предків» Михайла Коцюбинського, і навіть перед тим, як

оглядати видатний фільм маестро Параджанова, варто зробити презентацію про Гуцульщину та гуцулів. Карпати, вівчарство, полонина, бриндза, одяг, постолі, черес, крисаня, трембіта, весілля, мольфар, гуцульський діалект – спочатку студент знайомиться з такими цілком новими для нього предметами та явищами на сторінках РРТ, потім все оживає у фільмі, за тим повинна йти робота над вправами до адаптованого тексту твору і насамкінець – студенти вже будуть готові самостійно переповісти головну сюжетну лінію повісті.

Видається, що на цьому етапі нашої розмови коло замкнулося: ми починали з того, що вивчення другої мови неможливе без вивчення культури, і літератури зокрема, і закінчуємо тим, що література, як головний носій культурного коду нації, є ключовою фігурою в опануванні «міжкультурної компетенції», а відтак звідси шлях лежить до удосконалення «комунікативної компетенції» і решти мовленнєвих умінь і навичок.

Якщо в міжнародній спільноті Вивчення англійської Мови як Іноземної (EFL) розмови на цю тему активно ведуться вже не менше тридцяти років, то для Української як Іноземної це фактично недосліджене поле, головним доказом чого, на жаль, є відсутність ґрунтовних Підручників з української літератури для іноземних студентів чи хоча б добрих методичних матеріалів.

Будемо надіятися, що ця розмова надихне українських педагогів як в Україні, так і за кордоном до праці, результативність якої буде оформлена як в змінах у розкладі (там, де іноземні студенти ще не вивчають української літератури), так і в друкованому слові доброго Підручника. А ще краще – кількох Підручників, бо що більший вибір, то більше можливостей для тих, хто пізнає Україну, удосконалити свої знання з української мови, української літератури, української культури.

References

- Chen, M-L. (2014). Teaching English as a Foreign Language through Literature. *Theory and Practice in Language Studies*, vol. 4, No. 2, pp. 232–236.
- Chen, Z. (2012). Characteristics and Strategies of Literature Teaching in the EFL Context in China. *International Journal of Electronics and Communication Engineering*, vol. 5, No. 3, pp. 35–43
- Collie, J., Slater, S. (1987). *Literature in the language classroom. A resource book of ideas and activities*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Elley, W., Cutting, B., Mangubhai, F., Hugo, C. (1996). *Lifting Literacy Levels with Story Books: Evidence from the South Pacific, Singapore, Sri Lanka, and South Africa*.
- Langer, J. A. (1997). *Literacy Acquisition through Literature*. Report Series 7.11. National Research Center on English Learning & Achievement University at Albany, State University of New York.
- Дяченко, С., П'ятецька, О. (2010). *Українська література для іноземних студентів*. Київ: «Академія».

Department of Ukrainian Studies at the Hankuk University of Foreign Studies: Achievements and Prospects*

Iryna Zbyr

*Candidate of Philological Sciences, Editor in Chief
Korean Journal of Ukrainian Studies
Department of Ukrainian Studies
Hankuk University of Foreign Studies
email: ivtorak@gmail.com*

Abstract

The article deals a brief history of teaching the Ukrainian language at the Department of Ukrainian Studies for 12 years of its work, as well as outlines the main achievements and prospects of this center at Hankuk University of Foreign Studies. The peculiarities of the education system in the Republic of Korea, the form of education, the attitude of students to the educational process, the problems of the first years of teaching the Ukrainian language at the Department of Ukrainian Studies at the Hankuk University of Foreign Studies are highlighted. Special attention is paid to scientific and methodological activities (development and publication their own textbooks) and publishing activities at the Department of Ukrainian Studies, in particular, the *Korean Journal of Ukrainian Studies* (KJUS, 2020) – the first journal of Ukrainian studies not only in Korea but also in the world. Among the prospects that need to be addressed as a matter of priority are: certification of knowledge of Korean students, the problem of state scholarships (exchange programs at the expense of Ukraine) and support of Ukrainian studies centers abroad by state institutions of Ukraine.

* The article is based on the reports presented at the 5th International Conference “Ukrainian Language in the World”, the First World Forum of Ukrainian Saturday and Sunday Schools at the National University “Lviv Polytechnic” August, 17-22, 2018 and the International Scientific Conference “Theory and Practice Teaching Ukrainian as a Foreign Language and a Professional Language” at Lviv University on May 14, 2021.

Keywords: Department of Ukrainian Studies, Hankuk University of Foreign Studies, education system, Korean students, Ukrainian as a foreign language.

ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНОЗНАВСТВА В КОРЕЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ХАНГУК: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ*

Ірина Збир

Анотація

У статті розглянуто коротку історію викладання української мови на факультеті українознавства за 12 років своєї роботи, а також окреслено основні здобутки і перспективи діяльності цього осередку в Корейському університеті іноземних мов Хангук. Висвітлено особливості системи освіти в Республіці Корея, форму навчання, ставлення студентів до освітнього процесу, проблеми перших років викладання української мови на факультеті українознавства в Корейському університеті іноземних мов Хангук. Особливу увагу звернено на науково-методичну та видавничу діяльність на факультеті українознавства, зокрема, на видання «Корейського журналу українознавчих студій» (KJUS, 2020) – першого часопису з україністики не лише в Кореї, а й у світі. Серед перспектив, які потребують першочергового вирішення, такі: сертифікація знань корейських студентів, проблема державних стипендій (програми обміну за кошти України) та підтримка центрів українознавчих студій за кордоном з боку державних установ України.

Ключові слова: факультет українознавства, Корейський університет іноземних мов Хангук, система освіти, корейські студенти, українська мова як іноземна.

* Стаття базується на матеріалах доповідей, які були виголошені на V Міжнародній конференції «Українська мова у світі», Першому світовому форумі українознавчих суботніх та недільних шкіл у Національному університеті «Львівська політехніка» 17–22 серпня 2018 р. та Міжнародній науковій конференції «Теорія і практика викладання української мови як іноземної та мови професійного спрямування» у Львівському університеті 14 травня 2021 р.

З кожним роком у світі зростає інтерес до України як держави, а також до вивчення української мови. Насамперед йдеться про встановлення економічних, політичних, культурних зв'язків для успішних ділових контактів. Тому не випадково було відкрито факультет українознавства у Республіці Корея, оскільки в цьому регіоні відчутний дефіцит спеціалістів зі знанням української мови. Викладання української мови на Корейському півострові ведеться з 2009 р., коли у складі Інституту Східноєвропейських і Балканських студій було створено факультет українознавства в Корейському університеті іноземних мов Хангук.

Сьогодні на факультеті працює 3 викладачів та 2 лекторів та навчається близько 100 студентів. Кожного року на факультет вступає 20 студентів. У виборі спеціальності вони керуються різними чинниками: починаючи від цілеспрямованого зацікавлення регіоном (Східна Європа – Україна) – українська мова як одна з екзотичних мов, до банальних відповідей – «так мама чи тато порадили» або «так вийшло» (немає значення, на якому факультеті навчатися).

Студенти факультету українознавства беруть участь у різних програмах обміну студентами, стажуваннях, що організовує Міністерство освіти і науки Кореї, провідні компанії «Samsung», «LG», «KOTRA», а також їдуть на навчання в Україну за власні кошти. На жаль, українознавчі студії у світі досі працюють без підтримки та фінансування Української держави. Формально система освіти в корейських університетах побудована за американським зразком: навчання триває 4 роки. Академічний рік збігається з календарним. Перший семестр починається 1-го березня і триває рівно 16 тижнів, і, відповідно, другий семестр починається 1-го вересня або у понеділок того тижня, коли припадає 1-ше вересня, і так само триває 16 тижнів (Збир, 2018_a, 106–107).

Студенти мають право вільно обирати навчальні предмети, спецкурси і спецсемінари кожного семестру, хоча є перелік обов'язкових дисциплін, які вони повинні прослухати протягом 1-го і 2-го курсів. Наприклад, навчаючись на факультеті українознавства, багато студентів можуть обирати такі предмети як фотографія і мистецтво, сучасне життя і спорт, їжа і харчування, історія й теорія корейської народної музики і ін., але

пропускати такі дисципліни як українська розмовна мова або українська література. Під час навчання можна змінити спеціальність у межах одного коледжу.

Факультет українознавства здійснює підготовку лише бакалаврів, а ті студенти, які бажають продовжити навчання в магістратурі та аспірантурі, змушені їхати в Україну або іншу країну світу, де готують магістрів та аспірантів з цієї спеціальності. Програма навчання на факультеті українознавства відповідає вимогам Міністерства освіти і науки Кореї та загально університетськими положеннями про навчання на факультетах регіональних студій (Збир, 2021, с. 4). До дисциплін, які викладаються на факультеті українознавства, належать українська мова (beginning, intermediate and advanced level), історія України, культура, література, мистецтво, політика, економіка, переклад, а також порівняльні дисципліни, пов'язані з Україною у краєзнавчому, філософському і педагогічному аспектах.

Головною проблемою перших років викладання української мови, а радше комплексної дисципліни українознавства, в Корейському університеті іноземних мов Хангук стало створення навчальних програм і наповнення їх необхідним матеріалом у ситуації повної відсутності підручників. Адже наявні на той час посібники лише частково заповнювали цю прогалину. А конкретні параметри програм, що формувалися в університеті протягом багатьох років завдяки викладанню інших мов, вимагали суттєвого матеріального наповнення навчального процесу. Отже, з самого початку викладачі факультету українознавства змушені були не лише навчати студентів, а й розробляти підручники. Уже через кілька років це принесло свої плоди, з'явилися власні видання – Хонг Согу *«Українська Мова і Культура»* (2007) та *«Україна: Нація козаків та Помаранчевої революції»* (2008), Пак Чжон Хо, *«Вступ до української політики»* (2012), Чой Син Джін *«Лекції з читання української мови. Середній рівень»* (2012), Олена Щегель *«Рушаймо! Розмовна мова (Рівень 1)»* (2015), Ірина Збир *«Українська мова як іноземна. Рівень В1–В2»* (2016) та *«Граматика української мови в таблицях і вправах»* (2018) (Збир, 2019^б, с. 63).

Сьогодні, коли в Україні затверджені на державному рівні

стандартизовані вимоги до володіння та діагностики українською як іноземною (Мазурик, Антонів, Синчак та Бойко, 2018), можна стверджувати, що ці підручники потребують певного доопрацювання. На думку Мазурик, «Позаяк в 2017 р. в Україні ще не було офіційно визначено рівнів володіння українською мовою як іноземною, то Ірина Збир застосувала термінологію Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти [...] За описом вимог до рівня B2, цей рівень визначає **достатній рівень** володіння українською мовою як іноземною, досягнення якого свідчить про можливість **ефективного** спілкування в україномовному (у т. ч. професійному) середовищі з усвідомленим використанням більшості виражальних засобів та мовленнєвих умінь» (Мазурик, 2017, с. 281).

Однак ці видання чітко виконують окреслені завдання в Корейському університеті іноземних мов Хангук. Кожен підручник розроблений до вимог навчальної програми, містить переклад слів, завдань до вправ, а на початковому рівні й цілих виразів корейською мовою, спрямований на досягнення усіх видів мовленнєвих умінь: розуміння (аудіювання), читання, говоріння і письмо.

Ще один аспект, на якому ватро акцентувати увагу, це особливості навчання корейських студентів та їхнього ставлення до освіти загалом. На перший погляд може здатися, що ця група студентів зовсім не зацікавлена у вивченні будь-якої іноземної мови та української зокрема. Вони неохоче відповідають на запитання викладача, участь у дискусіях чи аргументація своєї позиції викликає обурення, а іноді обговорення простого питання заганяє студента у глухий кут. Слід зауважити, що від дитячого садка корейських дітей націлюють на отримання високих результатів, що дозволить у майбутньому вступити до найкращого університету. Тому постійна гонитва за оцінками, рейтинги та змагання з друзями не сприяє процесу засвоєння знань, а лише його імітації. Слід також зазначити, що усі форми контролю знань здебільшого відбуваються у письмовій формі, тому іноді студент, у якого є міжнародний сертифікат TOEFL не може підтримати розмову англійською мовою (Збир, 2018^a, с. 109–110).

Серед труднощів, які не дозволяють корейським студентам швидко

опанувати будь-яку іноземну мову, на думку відомого корєзнавця А. М. Ланькова, є: «Перша – це захоплення традиціями конфуціанської педагогіки, яка орієнтована на письмовий текст і пасивне володіння мовою. Друга – виключно глибокі структурні відмінності корейської мови (насамперед його синтаксису) від індоєвропейських мов» (Ланьков, 2000, с. 267). Усе корейське суспільство живе за вченням Конфуція, яке є не лише релігією, а й філософією, життєвим орієнтиром, настановою. В освітній сфері конфуціанство теж залишило свій слід, хоча сьогодні «ступінь впливу конфуціанської системи освіти на мову і культуру Південної Корєї слабшає» (Збір, 2018б, с. 22). Тому іноземним (українським) викладачам слід пам'ятати про такі особливості навчання в Корєї та у процесі роботи намагатися змінити деякі аспекти, правильно розставивши акценти і пріоритети.

Слід зауважити, що корейські студенти беруть активну участь у різних заходах, які організовують як Посольство України в Республіці Корєя, так і Корейський університет іноземних мов Хангук. Це урочистості з нагоди 20-ої річниці незалежності України (2011) та 25-ої річниці встановлення дипломатичних зв'язків між двома країнами (2017); конференції «Міжнародні відносини та торговельне співробітництво між Україною і Корєєю» (2012) та «Український кризи» (2014); виставки та фестивалі – «Виставка Української культури» (2012), «Виставка Скіфського золота» (2012), «Весняний фестиваль» (2013), Виставка присвячена Євромайдану (2015) тощо. (Збір, 2019б, с. 63).

Одним із вагомих здобутків в історії факультету українознавства Корейського університету іноземних мов Хангук стало видання «Корейського журналу українознавчих студій» (KJUS, 2020) – першого часопису з україністики не лише в Корєї, а й у світі. На сторінках журналу висвітлюються актуальні питання українського мовознавства та літературознавства, історії України, проблем викладання української мови як іноземної, перекладу та компаративістики, міжнародних відносин України і Корєї у сфері політики та економіки тощо. До роботи залучаються провідні науковці з різних країн світу (*Korean Journal of Ukrainian Studies*).

Однак однією із першочергових проблем на факультеті

українознавства, яка, на наш погляд, потребує нагального вирішення, є питання сертифікації знань корейських студентів. Як уже було сказано, для корейців не дуже важливий процес навчання, а сертифікат відіграє ключову роль у працевлаштуванні. Тому доволі часто це стає причиною відходу студентів, які після 2-го курсу обирають другу спеціальність або змінюють її (здебільшого починають вивчати російську, польську або іншу слов'янську мови, щоб отримати сертифікат) (Збир, 2019b, с. 68). Корейський університет іноземних мов Хангук, а саме його структурний підрозділ «FLEX Center», міг би стати центром сертифікації з української мови як іноземної не лише в Республіці Корея, а у всьому регіоні. Це зумовило б розвиток факультету українознавства та сприяло просуванню української мови у світі.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна стверджувати, що протягом семестру корейські студенти мають надзвичайно мало занять з вивчення української мови як іноземної, а більшість предметів викладається корейською чи англійською мовами. Ситуація ускладнюється ще й особливостями корейської системи освіти та вивченням іноземних мов загалом. Йдеться про те, що для корейців не такий важливий процес навчання, як результат. Наприклад, доволі часто студенти хизуються своїми сертифікатами з вивчення англійської, китайської чи будь-якої іншої іноземної мови, але реально не можуть відповісти на просте питання чи описати предмет тією мовою. У випадку з українською мовою ситуація видається більш складною, оскільки та невелика група корейських студентів, які вивчають українську мову за кордоном, не маючи можливості чути її у природному середовищі та спілкуватися з носіями мови, а лише на нечисленних заняттях з викладачем – представником даної мовної системи. Також невелика кількість українців, які проживають у Республіці Корея, не завжди дозволяє студентам використовувати свої знання з української мови на практиці. Це відбувається з різних причин: більшість українців у Кореї розмовляє російською мовою або суржиком, хтось з українців хоче попрактикувати корейську мову або переходить на англійську і таким чином не створюють ні собі, ні комусь зайвих проблем із комунікацією. Власне, питання сертифікації знань стає наріжним каменем для

корейських студентів. Як уже було сказано, для корейців не дуже важливий процес навчання, а сертифікат відіграє ключову роль у працевлаштуванні. Тому досить часто після 2-го курсу студенти обирають другу спеціальність або змінюють її (здебільшого починають вивчати російську, польську або іншу слов'янську мови, щоб отримати сертифікат). Ще однією з причин, що зумовлює відтік студентів із факультету українознавства, є соціальний статус мови, що вивчається. Зокрема, йдеться про мовну політику України, а саме – про питання двомовності, тотальне використання у побуті російської мови, особливо в столиці України тощо. Досить часто корейські студенти, які навчаються в українських вузах чи проходять стажування у компаніях «Samsung», «LG», «KOTRA», Посольстві Республіки Корея в Україні та інших установах, перебувають під впливом двомовності, а іноді суржику, що став невід'ємним явищем мовної картини українського суспільства. Це прямо позначається на розвитку мовних навичок іноземних студентів та комунікативних здібностях. Тому хотілося б привернути увагу МОН і МЗС України до роботи факультету українознавства в Корейському університеті іноземних мов Хангук та вирішення проблем з державними стипендіями, стажуванням, сертифікацією знань корейських студентів. Окремо треба наголосити на важливості ролі державних установ у впровадженні та здійсненні підтримки центрів українознавчих студій за кордоном, а також іноземних студентів, які обрали для вивчення українську мову. Необхідність прийняття на державному рівні системи чітко визначених за обсягом компетенцій та способів їх тестування впливає на підвищення престижності української мови у світі. Корейський університет іноземних мов Хангук, а саме «FLEX Center», міг би стати центром сертифікації з української мови як іноземної не лише в Республіці Корея, а у всьому Далекосхідному регіоні. Це зумовило б розвиток факультету українознавства та просування української мови у світі.

References

- Збир, І., Zbyr, I. (2018_a). Український викладач і корейський студент – шлях до взаємопорозуміння та взаємодії: (методичні рекомендації) [Ukrainian teacher and Korean student - a way to mutual understanding and interaction: (guidelines)] In *Українська мова як іноземна : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, 17 серпня 2018 р.* [Ukrainian as a Foreign Language: Collection of Materials of the 5th International Scientific-Practical Conference, August 17, 2018], P. 104–120.
- Збир, І., Zbyr, I. (2018_b). Явище інтерференції як міждисциплінарна проблема: з досвіду викладання української мови в Кореї [The Phenomenon of Interference as an Interdisciplinary Problem: the Experience of Studying Ukrainian as a Foreign Language in Korea] In *Мова і суспільство* [Language and society], Issue 9, P. 21–30.
- Збир, І., Zbyr, I. (2019_a). Вплив конфуціанської системи освіти на мову і культуру Південної Кореї (історичний аспект) [The Confucian Educational System Influence on the Language and Culture of South Korea (Historical Aspect)] In *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* [Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language], Issue 14, P. 15–24.
- Збир, І., Zbyr, I. (2019_b). Українська мова як іноземна в Кореї: досвід, роздуми, погляд у майбутнє [Ukrainian as a Foreign Language in Korea: Experience, Reflections, Future Perspective] In *Українська мова як іноземна у фокусі інновацій: від досвіду до впровадження: збірник матеріалів циклу Міжнародних науково-практичних семінарів, Львів, 2019* [Ukrainian as a Foreign Language in the Focus of Innovation: from Experience to Implementation: a Collection of Materials of the Series of International Scientific-practical Seminars, Lviv, 2019], P. 66–69.
- Збир, І., Zbyr, I. (2020). Історія формування українознавчих студій у Республіці Корея [History of Formation of Ukrainian Studies in the Republic of Korea] In *Українська мова у світі: збірник VI Міжнародної науково-практичної конференції, 25 червня;*

- 6 листопада 2020 р. [Ukrainian Language in the World: Collection of the 6th International Scientific-Practical Conference, June, 25; November, 6, 2020] P. 61–64.
- Збир, І., Zbyr, I. (2021). Історія факультету українознавства в Корейському університеті іноземних мов Хангук [History of the Department of Ukrainian Studies at the Hankuk University of Foreign Studies: Achievements and Prospects] In *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* [Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language], Issue 15, P. 3–8.
- Ланьков, А. Н., Lan'kov A. N. (2000). *Корея: будни и праздники* [Korea: weekday and holidays]. Москва, Международные отношения.
- Мазурик, Д., Mazuryk, D. (2017). ТАКА ДАЛЕКА І БЛИЗЬКА КОРЕЯ. Збір Ірина. Українська мова як іноземна: Практичний курс. Рівень В1–В2: [підручник]. – Seoul, 2017. – 297 с. – корейська, українська) [SO FAR AND NEAR KOREA. Zbyr Iryna. Ukrainian as a Foreign Language: A Practical Course. Level B1–B2: [textbook]. – Seoul, 2016. – 297 p. – Korean, Ukrainian] In *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* [Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language], Issue 13, P. 276–283.
- Мазурик, Д., Антонів, О., Синчак О. та Бойко Г., Mazuryk, D., Antoniv, O., Synchak, O. And Boiko, H. (2018). *Державний Стандарт України. Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння та діагностика* [State Standard of Ukraine. Ukrainian as a Foreign Language. Levels of General Mastery and Diagnosis]. [Electronic resource]: URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennya-derzhavnij-standart-z-ukrayinskoyi-movi-yak-inozemnoyi>
- Korean Journal of Ukrainian Studies* [Electronic resource]: URL: <https://koreanjournalofukrainianstudies.com>

Book Review

Priashiv Look at Contemporary Ukrainian Literature*

Taras Shmiher

*Dr. Habil, Hryhoriy Kochur Department
of Translation Studies and Contrastive Linguistics,
Ivan Franko National University of Lviv
Email: taras.shmiher@lnu.edu.ua*

Рецензія

ПРЯШІВСЬКИЙ ПОГЛЯД НА СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО*

Тарас Шмігер

Історіографія найновішого періоду української літератури збагатилася цікавим виданням, яке підготували працівники Інституту україністики Пряшівського університету на Словаччині – Адріана Амір та Вероніка Дадайова (Дадай). Крім історіографічної вартості, основний аспект книги – дидактичний, адже це – підручник для студентів-україністів, передбачувано іноземців, але на практиці не завжди цільова аудиторія складається виключно з іноземців.

У центрі уваги – українська література останніх 30 років, хоча зі

* Amir A., Dadayova V. *Contemporary Ukrainian Literature. Postmodern Period. The End of the XX - the Beginning of the XXI Century* / Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. – Priashiv, 2018. – 197 pp. – (Opera Litteraria 6/2018).

* Амір А., Дадайова В. *Сучасна українська література. Постмодерний період. Кінець XX – початок XXI століття* / Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. – Пряшів, 2018. – 197 s. – (Opera Litteraria 6/2018).

зрозумілих причин активного розвитку нашого письменства авторкам довелося обмежитися лише дуже вибраними персоналіями. Вони погруповані у два розділи: перший називається «Центр контра периферії», а за суттю він представляє маскулінний дискурс, а другий – це «Феміністичний дискурс», хоча представлені авторки піднімають не лише феміністичні, а значно глибші теми. Мабуть, краще було б подрібнити розділи і зробити їх текстоорієнтованими. Тут і теми могли би бути ще цікавіші, як-от «Нація у пошуках ідентичности», «Урбаністичне я», «Література травми», «Геноцид, тоталітаризм і постпам'ять» тощо.

Наріжний термін «постмодернізм» авторкам довелося пояснювати крізь призму супутніх явищ та супровідних думок. Тут найбільше важить розуміння світового літературного процесу, тому розщеплення і інтерпретація української літературної дійсності (яка не завжди постмодерна) – зрозуміла й несуперечлива, а отже, виправдана.

Виклад підручника надзвичайно легкий, конденсований, добре систематизований. Фактично, представлено десять персоналій сучасного українського літературного світу, а саме: Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Олександр Ірванець, Юрій Іздрик, Тарас Прохасько, Сергій Жадан, Оксана Забужко, Галина Пагутяк, Євгенія Кононенко та Марія Матіос.

Кожна персоналія має свій ключ-означення: «поет акробат» (В. Неборак) або «працьовита традиціоналістка» (Марія Матіос). Персоналія складається із біографічних відомостей, переліку основних видань, критичного аналізу творів, цитат та бібліографічних посилань. Оскільки серед посилань є чимало інтернет-джерел, то це дуже полегшує пошук потрібної критичної інформації для студента. Ретельно дібрані цитати допомагають краще зрозуміти індивідуальну письменницьку сутність та взяти окремі ідеї до розмислів.

Крім чеснот, книга має і свої вади. Термін «станіславський феномен» раниць душу українства. Якби зачислені до цього феномену письменники дійсно творили в австро-угорську чи польську добу підпорядкування міста, то це було б історично виправдано, але правда така, що власне справжні тогочасні «станіславські» письменники ніколи

не ідеалізували цісарства та диктаторства, а навпаки боролися з ними, та й умов для творчості мали значно менше. Варто не погодитися на те, що поділ на регіональні літературні школи зумовив давній поділ на імперії (с. 9), навпаки тут очевидний ще давніший діалектний поділ. На жаль, книга містить деякі недогляди: різні роки заснування «БУ-БА-БУ» (с. 10 і 16), неправильний рік «Енеїди» І. Котляревського (с. 24), тире між підметом і присудком (с. 159) тощо.

Шкодуємо, що наклад книги – лише 100 примірників, і невідомо скільки з них потрапить до бібліотек України. Радіємо за студентів Інституту україністики Пряшівського університету, адже вони мають змогу добре опанувати канон сучасної української літератури й розуміти шляхи подальшого її розвитку.

Guideline for Manuscript

Editorial Review and Acceptance

Korean Journal of Ukrainian Studies welcomes manuscripts that deal with themes concerning Ukraine and neighboring nations with an interdisciplinary approach in the area of arts, culture, folklore, anthropology, literature, linguistics, history, economy, politics, international relations, society, and other relevant topics. KJUS publishes rigorous theoretical or empirical research articles, review articles, research notes, and book reviews.

The acceptance criteria for all papers are the quality and originality of the research and its scholarly significance to our readership. Submitted manuscripts should be original pieces of work that have not been published in other places or not currently on offer to another publisher. Except where otherwise stated, manuscripts are peer reviewed by two anonymous reviewers and the editor. Final acceptance or rejection rests with the Editorial Board, who reserves the right to refuse any material for publication.

Manuscripts should not exceed 10,000 words including references and endnotes. They should be written in a clear, concise, direct style. Where contributions are judged as acceptable for publication on the basis of content, the Editor and the Publisher reserve the right to modify typescripts to eliminate ambiguity and repetition and improve communication between author and reader. If extensive alterations are required, the manuscript will be returned to the author for revision.

Submission of Manuscripts

Submissions should be made via e-mail (ukraine@hufs.ac.kr) or submission system (in-progress).

Instructions for Authors

All articles in this journal have undergone editorial screening and double-blind peer review by three reviewers. Reviewers include the editorial board and scholars in various fields. Authors are requested to submit four files: 1) A blinded manuscript without any authors' names and affiliations in the text, 2) a cover letter, 3) authors' checklist, and 4) a copy of the plagiarism check result.

i) The manuscript should contain an abstract of no more than 200 words and 5-6 keywords. In cases of multiple authorships, we need the preceding information for each of the authors, but one author should be clearly designated as the contact author. Once designated, that individual will receive all communications from KJUS. Please submit the manuscript online or send it via e-mail to ukraine@hufs.ac.kr. E-mail submissions will not be returned. Copyright on contributions passes to KJUS upon publication.

ii) Cover letter should include all authors' names, all authors' institutional affiliations (degree, position, department, institution, and nationality), all authors' e-mail addresses, telephone number, and brief biographical notes for all authors that describe each author's research interests. Any acknowledgments, disclosures, or funding information should also be included on this cover letter.

iii) Cover letter must be accompanied by the following statement:

My name is (PRINT YOUR NAME) and I would like to have my manuscript entitled " (PRINT THE TITLE OF YOUR MANUSCRIPT) " be considered for publication in KJUS. This letter indicates that the aforementioned manuscript has not been published elsewhere, nor is it being considered in any other journals. This letter also indicates that I have fully read and understood the publication ethics of KJUS as indicated on the website and that the manuscript has not been plagiarized in any ways. Should you find any issues/problems concerning the content of the manuscript I hereby state that I will take full responsibility.

The references list should contain the complete publication details. KJUS editorial office will send detailed instructions for KJUS's endnote and reference style upon request. Please also consult KJUS website (under construction) or contact the editor at ukraine@hufs.ac.kr

Manuscript Length and Style

Spelling. For English, the Journal uses US spelling and authors should therefore follow the latest edition of the Merriam-Webster's Collegiate Dictionary.

Abbreviations. In general, terms should not be abbreviated unless they are used repeatedly and the abbreviation is helpful to the reader. Initial use of the word should be in full, followed by the abbreviation in parentheses, thereafter use the abbreviation only.

Figures & Tables. The Journal does not accept color figures. Figures & Tables should be submitted in black and white only. The caption of a figure should go beneath the image with the source credited at the end of the caption. The captions of a figure should be above the table, with the source included as a note below the table beginning with the word Note.

Length & Style. A manuscript may be up to 10,000 words including notes and references; excluding 200 words for abstract. The manuscript pages should be numbered consecutively, including tables, graphs, and appendices. All the text, endnotes, bibliographic citations, and appendix materials in a manuscript must be double spaced, printed in a 12 point Times New Roman font and in Microsoft Word file. Tables (texts within tables) may be single-spaced. Authors should submit manuscripts following the reference styles in the examples below. For specific formatting style of citations and references, please refer to articles in the most recent issue of the KJUS. For unusual style or formatting issues, please contact KJUS.

References in Text

1. References within the text should include, in parentheses, last name of author, year of publication and paging where necessary: (Birt, 1993, p. 3).
2. If the author's name appears in the text, only the year and paging are enclosed in parentheses: Tetlock's study (1985).
3. References to more than one work in a single year by the same author are distinguished by letters following the year: (Herrmann, 1985a, 1985b).
4. For more than two authors, list all the authors in the signal phrase or in parentheses the first time you cite the source. Use the word "and" between the authors' names within the text and use the ampersand in parentheses: (Kernis, Cornell, Sun, Berry, & Harlow, 1993). In subsequent citations, only use the first author's last name followed by "et al." in the signal phrase or in parentheses: (Kernis et al., 1993).
5. Authors with same last name are distinguished by first initial: (A. Baron, 1989; S. Baron, 1989).
6. Footnotes should be used only for substantive comments. Do not integrate footnotes into the text but provide them at the end of the text.

References

Journal Articles

Basic form

Author, A. A., Author, B. B., & Author, C. C. (Year). Title of article. Title of Periodical, volume number (issue number), pages.

Article in a Newspaper

Schultz, S. (2005, December 28). Calls made to strengthen state energy policies. *The Country Today*, pp. 1A, 2A.

Books

Basic Format

Author, A. A. (Year of publication). Title of work: Capital letter also for subtitle. Location: Publisher.

Article or Chapter in an Edited Book

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.

A Translation

Laplace, P. S. (1951). A philosophical essay on probabilities. (F. W. Truscott & F. L. Emory, Trans.). New York, NY: Dover. (Original work published 1814)

Other Print Sources**Dissertation, Published**

Last name, F. N. (Year). Title of dissertation (Doctoral dissertation). Retrieved from Name of database. (Accession or Order Number)

Report From a Private Organization

American Psychiatric Association. (2000). Practice guidelines for the treatment of patients with eating disorders (2nd ed.). Washington, DC: Author.

Conference Proceedings

Schnase, J. L., & Cunnius, E. L. (Eds.). (1995). Proceedings from CSCL '95: The First International Conference on Computer Support for Collaborative Learning. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Electronic Sources**Article From an Online Periodical**

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved MM DD, YYYY, from <http://www.someaddress.com/full/url/>

Bernstein, M. (2002). 10 tips on writing the living Web. A List Apart: For People Who Make Websites, 149. Retrieved January 14, 2019, from <http://www.alistapart.com/articles/writeliving>

Newspaper Article

Author, A. A. (Year, Month Day). Title of article. Title of Newspaper, Retrieved MM DD, YYYY, from <http://www.someaddress.com/full/url/>

Chapter/Section of a Web Document or Online Book Chapter

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. In Title of book or larger document (chapter or section number). Retrieved January 14, 2019, from <http://www.someaddress.com/full/url/>

Qualitative Data and Online Interviews

Butler, C. (Interviewer) & Stevenson, R. (Interviewee). (1999). Oral History 2 [Interview transcript]. Retrieved January 14, 2019, from Johnson Space Center Oral Histories Project Web site: http://www11.jsc.nasa.gov/history/oral_histories/oral_histories.htm

List all references alphabetically by author, by year of publication beginning with the most recent.

If you have any stylistic questions please refer to the APA 6th Edition Manual.

Review Article

Authors may review articles or other "texts" in order to show how these materials illuminate a larger conceptual or normative concern. Review articles vary in length, averaging about 8,000 words (10 journal pages). While review articles sometimes originate in proposals submitted to the editorial office, many result from invitations that our managing editor extends to specific authors.

Book Review

Book Review publishes single, double, and triple book reviews (typically 1,000, 1,500, and 2,000 words respectively). It also publishes symposia, critical exchanges, and review essays. The Review section neither accepts unsolicited reviews, nor does it accept requests to review particular books. All pieces published in the Book Review section are commissioned and edited by the editor.

Korean Journal of Ukrainian Studies

우크라이나학연구

Vol. 2 | 2021

Publisher

Inchul Kim

Editor

Sogu Hong & Iryna Zbyr

Publication Date

December 30, 2021

ADDRESS

Hankuk University of Foreign Studies,
Global Campus 81, Oedae-ro, Mohyeon-eup, Cheoin-gu, Yongin-si,
Gyeonggi-do, 17035, Korea.

Tel : +82-31-330-4873

E-mail : soguhong@hufs.ac.kr

Homepage address : <http://ukraine.hufs.ac.kr/>

PRINTED BY

DAHAE publishing company

171-1, Inhyun-dong, Jung-gu, Seoul, Korea

Tel : +82-2-2266-9247

Fax : +82-2-2266-9247

E-mail : dhp9247@empas.com

우크라이나학연구

Korean Journal of Ukrainian Studies

The Oldest Authentic Writing Artifact from L'viv

Volodymyr Petehyrych & Oleksandra Antoniv

Biological Terminology as a Source of Enrichment of Phraseology in the Ukrainian Language

Mariia Kukharchyshyn

**Linguistic Portrait of Ukrainians in the 16-18th Century:
2 Cord Centrism and Its Verbalization**

Hanna Dydyk-Meush

Regional Features of Folklore Prayers from Western Ukraine in the Six-Volume Edition of Ivan Franko's Folk Paremias

Ihor Hunchyk & Tatiana Shram

Three-Component Nominations in the Ukrainian Terminosystem of Natural-Museum Affairs

Ivanna Fetsko

Integrated Learning: Teaching Ukrainian Literature and Ukrainian as a Foreign Language - Why, What for, and How

Kateryna Tanchyn

Department of Ukrainian Studies at the Hankuk University of Foreign Studies: Achievements and Prospects

Iryna Zbyr

(Book Review)

Priashiv Look at Contemporary Ukrainian Literature

Taras Shmiher
